

Т. М. Білявська

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
ЛІТЕРАТУРНОГО
ЧИТАННЯ**

Т. М. Білявська

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ**

Навчально-методичний посібник

Миколаїв

2017

УДК 378.147
ББК 74.268.11.0

*Рекомендовано вченою радою Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського
(Протокол № 9 від 12.12.2017 р.)*

Автор:

Білявська Т.М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри початкової освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського

Рецензенти:

Нагрибельна І. А. – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри філології Херсонського державного університету;

Сокурєнко О. О. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти МОППО

Методика навчання літературного читання : Навчально-методичний посібник / Т. М. Білявська. – Миколаїв : СПД Румянцева, 2017. – 109 с.

ББК 378.147
УДК 74.268.11.0

Навчально-методичний посібник містить теоретичний та практичний матеріал з курсу методики навчання літературного читання. Теоретична складова посібника становить базовий лекційний матеріал, у межах якого висвітлено розділи курсу методики навчання літературного читання в початковій школі. Практичний блок містить плани занять, завдання до теми, список рекомендованої літератури. Вміщено також матеріали щодо здійснення поточного та підсумкового контролю знань студентів, зокрема тестові варіанти, завдання для контрольних робіт. В окремій частині посібника запропоновано матеріали для самостійної роботи студентів.

Рекомендовано для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Початкова освіта», вчителів та викладачів.

© Білявська Т.М., 2017
© СПД Румянцева, 2017

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Навчально-тематичний план курсу. Зміст навчальної дисципліни.....	6
ЗМІСТ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ЛЕКЦІЙ	8
Тема 1. Літературне читання як навчальний предмет у сучасній початковій школі.....	8
Тема 2. Методика читання й аналізу художнього твору в початковій школі.	29
Тема 3. Методика вивчення творів різних жанрів	47
Тема 4. Методика вивчення творів різних жанрів	61
ТЕОРЕТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ	67
Тема 1. Види переказу на основі тексту	67
Тема 2. Урок позакласного читання в початкових класах – основна форма керівництва самостійним дитячим читанням.....	74
ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	80
Тема 1. Програмне, навчально-методичне забезпечення курсу «Літературне читання»	80
Тема 2. Дидактична структура уроку класного читання. Варіативність побудови уроків читання	81
Тема 3. Етапи роботи над художнім твором. Види аналізу художнього твору	82
Тема 4. Методика вивчення творів різних жанрів	84
Тема 5. Методика вивчення творів різних жанрів	85
Тема 6. Уроки позакласного читання в початковій школі.....	86
ОПОРНІ СХЕМИ	87
ФОРМИ Й ВАРІАНТИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ...	89
Питання до іспиту	89
Тестові завдання.....	92
Тематика рефератів	99
ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ	100
СЛОВНИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ПОНЯТЬ	101
ЛІТЕРАТУРА	103

Вступ

«Методика навчання літературного читання» є складовою частиною освітньої галузі «Мова та література». Її вивчення передбачає розв'язання низки завдань, зокрема: опанування студентами системою знань про закономірності процесу навчання літературного читання, підготовка висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців у галузі освіти відповідно до вітчизняних та європейських стандартів.

Мета курсу – розкрити сутність процесу навчання літературного читання в початковій школі відповідно до державних стандартів; висвітлити сучасні наукові концепції, поняття, методи та технології навчання літературного читання учнів початкових класів, забезпечити оволодіння студентами практичними вміннями проведення уроку літературного читання в початковій школі.

Завдання курсу: сформувати в майбутніх учителів професійне бачення дитячої літератури як мистецтва слова, яке накопичує національний та світовий досвід; як на навчальний матеріал, який варто розглядати відповідно до літературознавчого та методичного аспектів одночасно; забезпечити відповідний рівень оволодіння методами навчання читання, прийомами та засобами професійної діяльності в контексті сучасної методики навчання літературному читання.

У результаті вивчення курсу студенти повинен оволодіти такими компетентностями. *Освітні:*

- здатність аналізувати, робити висновки щодо змісту розділів програми з літературного читання за роками та етапами навчання;
- здатність визначати типи уроків класного та позакласного читання в початковій школі відповідно до специфіки навчального матеріалу;
- здатність аналізувати зміст та методичний апарат підручників «Літературне читання», кваліфіковано використовувати їх на уроках літературного читання;

- здатність розробляти урок відповідно до мети, жанру, художніх особливостей твору;
- здатність розробляти уроки позакласного читання відповідно до етапів формування читацької самостійності учнів;
- здатність проводити та аналізувати урок чи систему уроків літературного читання.

Літературознавча компетентність:

- здатність аналізувати літературні твори відповідно до літературної специфіки тексту (у межах програми початкової школи);
- здатність визначати специфіку будь-якої дитячої книжки та літературного твору, фактичні та методичні можливості цього матеріалу під час роботи з учнями відповідного віку і рівня підготовки.

Навчально-тематичний план курсу. Зміст навчальної дисципліни

Кредит I. Методика класного читання

Тема 1. Читання як вид мовленнєвої діяльності. Історико-критичний огляд методів класного читання. Літературне читання як навчальний предмет у сучасній початковій школі. Мета і завдання та принципи класного читання Види читання. Форми читання. Компоненти техніки читання (якості читання): свідомість, правильність, швидкість, винність читання. Програмне, навчально-методичне забезпечення курсу «Літературне читання».

Тема 2. Методика читання і аналізу художнього твору в початкових класах. Типи уроків літературного читання в початковій школі. Первинне сприйняття тексту (первинний синтез). Аналіз художнього твору на уроці читання. Методика роботи з художнім твором на етапі вторинного синтезу. Творчі роботи учнів на основі прочитаного твору.

Тема 3. Методика вивчення творів різних жанрів. Методика роботи із казкою. Методика роботи із оповіданням. Методика роботи із легендою. Методика роботи із байкою. Методика роботи з віршами. Методика роботи із прислів'ями, приказками, скоромовками, чистомовками, загадками. Методика роботи над науково-пізнавальною статтею та історичним нарисом у початкових класах.

Кредит II. Методика позакласного читання

Тема 1. Позакласне читання як розділ навчання читання. Організація і завдання позакласного читання в період навчання грамоти.

Тема 2. Уроки позакласного читання в 2 – 4 класах. Мета і завдання уроків позакласного читання (2-4 класи). Етапи формування читацької самостійності молодших школярів, їх особливості. Структура і методика уроків позакласного читання на кожному етапі.

Кредит I. Методика класного читання		
Назва	К-ть годин лекцій	К-ть годин практичних
Тема 1: Читання як вид мовленнєвої діяльності. Літературне читання як навчальний предмет у сучасній початковій школі. Види читання. Форми читання. Компоненти техніки читання (якості читання).	2	
Тема 2: Програмне, навчально-методичне забезпечення курсу «Літературне читання».		2
Тема 3: Методика читання і аналізу художнього твору в початкових класах. Типи уроків літературного читання в початковій школі.	2	2
Тема 4: Методика вивчення творів різних жанрів.	4	4
Усього годин:	8	8
Кредит II. Методика позакласного читання		
Назва	К-ть годин лекцій	К-ть годин практичних
Тема 1: Позакласне читання як розділ навчання читання. Організація і завдання позакласного читання в період навчання грамоти.		2
Тема 2: Уроки позакласного читання в 2 – 4 класах. Мета і завдання уроків позакласного читання (2-4 класи). Етапи формування читацької самостійності молодших школярів, їх особливості. Структура і методика уроків позакласного читання на кожному етапі.		2
Усього годин:		4

ЗМІСТ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ЛЕКЦІЙ

Лекція № 1

Тема: Літературне читання як навчальний предмет у сучасній початковій школі

План

1. Мета, завдання та принципи класного читання.
2. Види читання.
3. Форми читання.
4. Компоненти техніки читання.

Мета: висвітлити мету завдання та принципи класного читання, ознайомити студентів з видами, формами та компонентами техніки читання, сприяти формуванню пізнавального інтересу, виховувати професійні якості.

Методи: наочні – пояснювально-ілюстративні; словесні – лекція, бесіда; інтерактивні – мозковий штурм.

Ключові поняття: літературне читання, читацька компетентність, мета класного читання, завдання класного читання, принципи читання, види читання, форми читання, компоненти техніки читання.

Література

1. Бондаренко О. Формування читацької компетентності молодших школярів / О. Бондаренко // Початкова школа : Науково-методичний журнал. 2014. – № 5. – С. 6– 8.
2. Зобнина М. А. Як пробудити у молодшого школяра інтерес до читання? / М. А. Зобнина // Початкова школа. – 2007. – № 8. – С. 35–43.
3. Коваль Ганна. Урок читання у початкових класах. Зміст та дидактична структура / Г. П. Коваль. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 80 с.
4. Мартиненко В. Оновлення змісту літературного читання у контексті компетентнісного підходу / В. Мартиненко // Початкова школа. – 2012. – № 10. – С. 20–25.
5. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах : посіб. для вчителя / О. Я. Савченко. – К. : Освіта, 2007. – 205 с.

6. Методика викладання української мови : навчальний посібник / За ред. С. І. Дорошенка. – К. : Вища школа, 1992. – 398 с.

7. Полєвікова О. Нова українська школа: відчуваємо, думаємо, діємо / О. Полєвікова // Початкова школа. – 2017. – № 4. – С. 13–14.

Конспект лекційного змісту

1. Мета, завдання та принципи класного читання

Літературне читання – складова освітньої галузі «Мова і література».

Читацька компетентність – це особистісно-діяльнісний інтегрований результат взаємодії знань умінь, навичок та ціннісних ставлень учнів, яких вони набувають у процесі реалізації усіх змістових ліній предмета «Читання».

Мета курсу «Літературне читання»: формування читацької компетентності молодших школярів; розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності молодших школярів; ознайомлення учнів із дитячою літературою; підготовка молодших школярів до систематичного вивчення курсу літератури в основній школі.

Завдання:

- ознайомлення учнів з дитячою літературою;
- формування повноцінного сприймання, розуміння, відтворення художніх, науково-пізнавальних текстів;
- формування умінь самостійно й продуктивно працювати з дитячою книжкою, різними джерелами друкованої продукції для знаходження потрібної інформації;
- формування та розвиток мовленнєвих умінь і навичок;
- удосконалення навичок правильного, швидкого, виразного та свідомого читання;
- розвиток емоційної сфери учнів, образного мислення, уміння висловлювати елементарні оцінні судження щодо прочитаного;
- формування морально-етичних уявлень та почуттів, збагачення соціального досвіду школярів;

– розвиток творчих здібностей учнів.

Зміст літературного читання ґрунтується на основі таких *принципів*:

1. *Тематично-жанровий*. Згідно з цим принципом літературні твори групуються навколо традиційних тем дитячого читання: «Про Батьківщину», «Про дітей», «Про героїв і подвиги», «Про пригоди», «Про тварин і рослини». У межах цього принципу відбувається визначення жанрів поданих текстів для учнів початкової школи таких, як-от: оповідання, казка, вірш, байка, міф, легенда, науково-пізнавальна стаття, нарис, п'єса-казка, повість-казка тощо).

2. *Літературознавчий*. За цим принципом відбувається ознайомлення учнів з елементарними літературознавчими поняттями, як-от: тема, ідея, сюжет, жанр твору, жанрова особливість твору, персонаж, дійові особи, художній образ, засоби художньої виразності тощо.

3. *Художньо-естетичний*. Відповідно до цього принципу відбувається відбір творів, які написано провідними майстрами дитячої літератури. Ці твори відзначаються художньою досконалістю, а їхній зміст утверджує морально-етичні та патріотичні цінності, сприяє естетичному і мовленнєвому розвитку учнів.

2. Види читання

Види читання: вголос і мовчки (мовчазне, про себе).

У 1–2 класах основна увага зосереджена на читанні вголос. Паралельно формуємо в учнів уміння слухати, сприймати й розуміти зв'язне усне й писемне мовлення.

З II півріччя 2 класу застосовується методика навчання читати мовчки.

У 3–4 класах змінюється співвідношення видів читання. Провідне місце належить мовчазному читанню.

Читання мовчки. Навчати читанню мовчки варто починати в 1 класі.

1. Дітям пропонують прочитати окреме слово, потім речення, абзац.

2. Вчитель показує слово на картці і пропонує прочитати пошепки, потім закриває або прибирає картку. Учні повинні відтворити її зміст.

3. Таку ж роботу варто проводити з окремими реченнями, а потім з абзацем, текстом.

Методичні рекомендації щодо мовчазного читання

- Поставити мету чи запропонувати завдання перед читанням про себе.
- Матеріал для читання обмежити в часі (це стимулює вироблення навичок швидкого читання).
- Обов'язково перевіряти рівень усвідомлення прочитаного матеріалу.
- Надати вказівки учням щодо читання про себе (а саме: не шептати, не рухати губами, язиком, не пропускати жодного слова).

Завдання для дітей перед читанням мовчки

Увага! Вчитель повинен диференціювати завдання відповідно до класу та рівня розвитку дітей:

- а) знайти в тексті відповідь на певне запитання;
- б) прочитати та переказати прочитане;
- в) дібрати заголовок до прочитаної частини тексту;
- г) прочитати й пояснити заголовок статті.

Висновки:

1. Читання про себе необхідно чергувати з читанням вголос.
2. Основна вимога до обох видів читання: свідомість читання.

3.Форми читання

Увага! Форми читання актуальні тільки для читання вголос.

1. *Індивідуальне читання.* Дозволяє здійснювати роботу з окремим учнем, а саме навчати його чи контролювати. Крім цього, не виключає можливості залучення до роботи інших учнів.

2. *Хорове читання.* Надає можливість учителям вирівняти рівень умінь і навичок читання всіх учнів класу.

3. *Читання «ланцюжком»* («ланцюжкове читання»). Суть: учні починають читати текст по одному реченню (чи декілька), потім продовжує інший учень (сусід за партою). Це ефективна форма активізації учнівської діяльності в класі;

засіб контролю за вивченим; практичний прийом удосконалення навичок виразного читання.

4. *Вибіркове читання.* До цієї форми читання вдаються переважно в процесі аналізу твору (необхідно знайти найбільш важливі місця для розуміння теми чи ідеї твору, процитувати ставлення автора до певних персонажів, визначити описи природи тощо.

Завдання для вибіркового читання

1. Знайти і пояснити образні слова і вислови, які передають суттєві ознаки подій. Наприклад: Чому поет вживає вислови «дрімають села, садки, тихо гріються хатки»? Який настрій вони створюють? («Дрімають села» І. Франка).

2. Знайти слова, які передають: різні стани людини «...прибіг до мене, покусаний, зате радий-радісінський як вареник у сметані» («Наше відкриття» О. Буцень); різні засоби пересування, руху (вірш Н. Забіли «Чотири пори року»); засоби спілкування дійових осіб (оповідання «Артист» А. Коцюбинського); зовнішність та характер дійових осіб (оповідання «Лісовою стежкою» О. Донченка).

3. Пояснити походження слів, що мають важливе значення щодо розуміння змісту та ідеї твору (наприклад, вірш П. Воронька «Помагай», Л. Забашти «Дивосвіт», «Про що розповіли Незабудки» І. Калинця, «Нічка-новорічка» В. Моруги, «Імена» А. Костецького, «Співанка про місяці» М. Підгірянки).

4. Знайти слова та вирази, які повторюються в оповіданні, вірші, і з'ясувати, чому їх вжито у творі, звернути увагу, якими розділовими знаками їх позначено.

5. Які зі слів, вказаних на дошці, варто використати, розповідаючи про старшого брата, а які – про молодшого («Чому в морі вода солона?» В. Скомаровського). Які слова стосуються Лисиці, а які – їжака? («Лисиця та їжак»).

6. Подумайте, чому в творі є низка слів з пестливо-зменшувальними суфіксами?

7. Визначте, які слова вказують, від чийого імені ведеться розповідь?

8. Які слова допомагають нам уявити вінок як живу істоту? (наприклад, «Пісенька житнього віночка»).

9. Перечитайте уривки тексту та з'ясуйте мотиви вчинків певних дійових осіб

10. Перечитування тексту з метою естетичного оцінювання: «Які слова передають красу зимового дня?» («Зима» П. Тичина) Подумайте над значенням виділеного речення. Перечитайте опис пробудження природи весною. У яких словах передано красу ранніх квітів? («Рідні краєвиди» Д. Чередниченка). Який зміст передає вислів «Дрімає білий ліс, мов чарами повитий...?» («Зима» М. Рильського).

5. *Читання в особах.* Використовують з букварного періоду. Це один із ефективних способів навчання виразному читанню. Читання в особах доречно поєднувати з інсценуванням.

3. Компоненти техніки читання (якості читання):

свідомість, правильність, швидкість, виразність

Читання мовчки – свідомість, правильність, швидкість.

Читання вголос – свідомість, правильність, швидкість, виразність.

Свідомість читання. Суть: *учень може не тільки переказати, а й висловити своє ставлення до прочитаного.* Ступінь усвідомлення прочитаного залежить від загального розвитку, віку дитини, її психофізіологічних особливостей, від запропонованого для читання матеріалу (повинен відповідати віковим особливостям дитини).

У 70–80 роках ХХ століття відомий український методист Скрипченко Н. Ф. досліджувала проблему взаємозв'язку розуміння тексту від рівня якостей читання. В її наукових розвідках висвітлено ідею щодо прямого зв'язку між формуванням вмінь читати та усвідомлювати текст, осмислювати не лише фактичний зміст, а й виконувати різні аналітичні завдання, що дозволяють зрозуміти учням його ідейний зміст.

Наковці стверджують, що коли учень це розуміє прочитаного, він, як правило, виключає це із сфери своєї уваги, та, як наслідок, забуває зміст. У межах організації читацької діяльності виокремлюють *зовнішні та внутрішні прояви*. *Внутрішні* – це акт осмислення й розуміння змісту прочитаного, а *зовнішні* – виконавські операції (навички техніки читання).

Вчені визначають два підходи щодо характеристики читацької діяльності – *когнітивний та комунікативний*. У межах *когнітивного* підходу читання текстів розглядають як пізнавальну діяльність, яка охоплює смислове сприймання, мисленнєві операції та інтерпретацію інформації. Когнітивний напрям роботи з текстом передбачає: відтворення учнями послідовності подій у тексті (висвітли події, які описано в оповіданні); визначення структури твору (знайди у творі зачин, основну частину, кінцівку); перечитування тексту з метою пошуку відповіді на поставлене запитання (знайди абзац, у якому висвітлено час та місце події); з'ясування зв'язку між заголовком та темою твору (Чому оповідання має таку назву?); Подумай, як по-іншому можна назвати це оповідання? Чому?).

Комунікативний підхід до читання розглядає твір як специфічну форму спілкування автора з читачами в межах тексту. Відповідно до цього напряму поряд з інформацією, що є в тексті, у читача виникає новий, особистісний смисл, що посилює виховний і розвивальний вплив прочитаного (В. О. Мартиненко, В. О. Науменко, І. П. Гудзик, О. В. Джежелей, А. П. Каніщенко, О. Я. Савченко та ін.). Цей підхід реалізовано у підручниках через діалогічну взаємодію читача з текстом.

У III – IV класах основним видом читання має стати читання мовчки, якість якого найточніше віддзеркалює досягнення учнів на рівні темпу читання та розуміння прочитаного. Дослідники з психології читання визначають два рівні розуміння тексту: *безпосереднє й опосередковане*. *Безпосереднє* розуміння досягається відразу, не вимагаючи від людини особливих розумових зусиль, воно зливається із сприйманням. *Опосередковане* розуміння розгортається поступово, проходячи певні етапи. Це складна аналітико-синтетична діяльність,

яка охоплює різні мислинневі операції, має емоційне забарвлення. Вчені наголошують, що читати в прямому значенні цього поняття – означає не лише володіти технікою читання, а й усвідомлювати ідейний зміст тексту (Г. Г. Гранік, С. М. Бондаренко, А. А. Концева, Н. В. Чепелева та ін.).

Розуміння тексту залежить від особистого досвіду, техніки читання, запам'ятовування, емоційного стану читача. Зокрема, доведено, що суцільне відтворення тексту не може бути доказом його розуміння. Запам'ятовування це здебільшого кількісний показник, ніж якісний, тому він в основному характеризує обсяг засвоєння інформації. Водночас розуміння учнем художнього тексту є одним із показників його якісного засвоєння. Якщо школяр розуміє прочитане, він знаходить суттєві ознаки та зв'язки в зображеному, диференціює несуттєве, випадкове, зіставляє нове з раніше засвоєним, висловлює оцінні судження тощо. На жаль, процес розуміння тексту іноді залишається поза цілеспрямованим керівництвом учителя.

Результати сучасних наукових досліджень засвідчили, що розуміння тексту молодшими школярами є поетапним. *На першому етапі* відбувається *орієнтування у фактичному змісті тексту і виявлення емоційного сприйняття прочитаного*. Тут вчитель найчастіше використовує підготовчу бесіду уточнення розуміння учнями смислового й образного значення окремих слів і речень. Розгорнутість *другого етапу – читання-аналізу* – залежить від складності тексту. Доведено, що у недосвідчених читачів іноді з'являється суб'єктивне враження, що текст є зрозумілим відразу після його прочитання. Однак у подальшому вони не можуть надати відповідь на нескладні запитання за змістом прочитаного. Після первинного сприймання тексту доцільно з'ясувати, що для них було новим, невідомим; яке враження у дітей після прочитаного. Важливо, щоб при цьому відбувалось своєрідне логічне «сортування» прочитаного. Наприклад, за такими орієнтирами:

- я це вже знаю;
- це відрізняється від того, що я вже знаю;
- це мене здивувало, тому що ...;

- хіба таке може бути, адже ...;
- це схоже на те, що ми читали раніше...

На цьому етапі варто було б запропонувати завдання творчого характеру. Наприклад, у невеликому тексті діти читають тільки перший і останній абзаци. Вчитель пропонує дітям висловити припущення або, які події можуть відбуватися у середній частині. Або прочитати заголовок і розглянути малюнки, щоб поміркувати, про що тут йдеться.

Наступним, *третім етапом* є *поглиблений смисловий аналіз тексту*, метою якого є досягнення розуміння важливих зв'язків, головних ознак тощо. Основними методичними прийомами цього етапу є завдання на вибіркоче читання, а також запитання, що передбачають вільне конструювання відповідей. Зауважимо, що варто *надавати перевагу таким завданням, які змушують дітей повторно звертатися до тексту*, використовувати образні висловлювання, вжиті в ньому. Смисловий аналіз відбувається після цілісного емоційного сприймання твору, тобто він є вторинним процесом, який коригує, поглиблює первинне сприймання прочитаного. Методисти вважають, що об'єктом такого аналізу можуть бути певні обставини, мотиви вчинків, характери дійових осіб, мова, композиція твору. На цьому діти, як правило, не акцентують увагу при самостійному читанні. Отже, смисловий аналіз має бути вибіркочим і залежати від жанру твору. Смисловий аналіз тексту має сприяти розвитку літературного мислення учнів, формувати вміння, які необхідні для розуміння внутрішнього стану дійових осіб, розвитку художнього образу. Наприклад, читаючи твір Всеволода Нестайка «Космонавти з нашого будинку», діти іноді визначають головну думку таким чином: «Хлопці вирішили готуватись у космонавти разом з Наткою, бо вона їх врятувала, вона добра і смілива». Поза увагою залишається текст твору: «Як і чому змінилися самі герої оповідання? Їхні слова, вчинки?».

Робота із заголовками. Серед прийомів, які сприяють розумінню тексту важливе значення має *обговорення заголовка*. Діти переконуються, що заголовок може мати різні форми: *запитання* (наприклад, «Хто чого вчиться» В. Фетисова, «Як Наталя у Лисиці хитринку купила» В. Сухомлинського, «З кого песик

приклад бере» Б. Вовка), *слова або словосполучення* «Ковалівна» Л. Компанієць, «Літній вечір» Олександра Олеся. Заголовки, у формі називних (розповідних) речень, бувають двох видів: одні з них містять приховані запитання, а інші – ні. Особливо цінним для розвитку самостійної читацької діяльності учнів є обговорення заголовків-запитань, адже їхнє призначення – допомогти побачити проблему ще до читання тексту, сприяти виникненню припущення, гіпотези.

Для третьокласників продуктивним є обговорення заголовків та їхнє подальше зіставлення з головною думкою прочитаного. Це стосується багатьох творів, як-от: «Спляча книга» В. Сухомлинського, «Чи ми з природою єдині...» Г. Черінь, «Песик і хлопці» К. Перелісної, «Наше відкриття» Я. Стельмаха, «Чому в морі вода солона» В. Скомаровського, «Про що розповіли незабудки» І. Калинця, «Скільки років Діду Морозу?» А. Коваль, «Як розмовляють тварини?» «Хто сильніший?» Н. Забіли, «Красиві слова і красиве діло» В. Сухомлинського.

Види завдань: прочитати заголовок і подумати, про що йтиметься в тексті; спробувати придумати запитання, на які, можливо будуть знайдені відповіді; прочитати твір, зіставляючи передбачення з його фактичним змістом; порівняти заголовок з головною думкою прочитаного. Поглибленому опрацюванню змісту твору також сприяють завдання на добір до тексту учнями власних заголовків різних типів (заголовок-запитання, заголовок-загадка, заголовок-прислів'я), колективний вибір найбільш вдалої назви із запропонованих.

Наприклад, в процесі опрацювання вірша В. Лучука «Книголюбка» (3 клас) вчитель пропонує учням розібрати свої заголовки. Діти придумують різні варіанти: заголовок словами з тексту: «Як добре швидко читати, щоб книги усі прочитати», заголовок-запитання – «Що читає Книголюбка?», заголовок-прислів'я – «Хто багато читає, той багато знає». Інший приклад з уроку, на якому діти читали вірш Н. Забіли «Журавлик» і виконували з великим інтересом аналогічне завдання. Зокрема, було придумано кілька заголовків: «Прощавай, лети, журавлику!», «Повернись до нас, журавлику!», «Чи побачимо ми журавлика?», «Довгі ноги, довгий ніс, він тепло до нас приніс». Обговорення

різних заголовків заохочує дітей до перечитування тексту, доведення своєї думки, поглиблює розуміння головного.

Щоб досягти достатнього розуміння учнями прочитаного, необхідно враховувати *особливості сприймання ними творів різних жанрів*. Так, у *розумінні науково-популярних оповідань* основна роль належить точному розумінню понять, термінів, знаходженню і поясненню учнями причинно-наслідкових зв'язків, які у більшості текстів недоступні для безпосереднього сприймання. Встановлено, що діти молодшого шкільного віку охоче і легко відповідають на запитання: «Який предмет чи явище?», «Що це за предмет?», ніж на запитання «Чому?», «Що з чим пов'язане?». Ця особливість зумовлена тим, що пояснення причинно-наслідкових зв'язків спирається на уміння аналізувати, порівнювати, виділяти головне. У процесі аналізу таких текстів необхідно спочатку встановлювати зовнішню послідовність подій, основних думок кожного абзацу, а потім зосереджувати увагу дітей на встановленні причин і наслідків та головній думці тексту.

Розуміння учнями художніх творів передбачає сприймання і усвідомлення художніх образів, засобів вираження (порівнянь, метафор, епітетів, повторів ролі розділових знаків тощо). Особливо ретельно слід продумати шляхи розуміння учнями творів, у яких вчинки дійових осіб можна усвідомити лише з'ясувавши мотиви їхньої поведінки і почуттів протягом описаної події. Прикладом таких творів є чарівні *народні казки* («Кривенька качечка». «Кирило Кожум'яка») і авторські «Для чого людині серце» А. Дімарова, «Закляття золота й вогню» за О. Зимою, «Про що розповіли Незабудки» І. Калинця. Без допомоги вчителя (бесіди, дискусії за змістом прочитаного) дітям важко проникнути у внутрішній світ героїв, зрозуміти як і чому змінюються їхні характери, стосунки з оточуючими, як автор ставиться до зображеного.

Щоб діти *зрозуміли зміст байки*, їм необхідно здійснити перехід від конкретного до загального, розпізнати в описаній події загальне типове явище. Характерною особливістю байок є їхній універсальний морально-етичний зміст, можливість перенесення моралі байки на конкретну життєву ситуацію. Таке

перенесення для молодших учнів є складним, бо їхній особистий життєвий досвід досить обмежений. Щоб полегшити цей процес, треба звернути увагу дітей на особливу виразність мови дійових осіб, суперечливість їхньої поведінки, залучити враження від розгляду малюнків. Сутність байки і авторського ставлення до зображеного міститься в її моралі. Тому осмислення саме цього висновку у висловлюваннях учнів надає можливість досить повно осягнути прочитане.

У 3–4 класах кількість завдань у підручниках на вибіркове перечитування невелика. У контексті обговорюваної теми варто розширити цю групу такими *видами завдань*: перевірка розуміння учнями певного явища; знаходження опису подій; виявлення емоційності сприймання, почуттів; з'ясування ролі повторення одних і тих самих слів, виразів; встановленню зв'язку прочитаного з ілюстраціями; перечитування з метою поділу тексту на частини, добору заголовків, складання плану тощо. У процесі вибіркового перечитування об'єктом уваги учнів може бути спостереження за мовою дійових осіб, виявлення характерних ознак їхніх вчинків; читання з метою переказу, розповіді, скорочення тексту, з різними завданнями на відпрацювання швидкості, виразності, підготовки до інсценізацій.

Наведемо типові варіанти завдань, які сприяють зосереджують увагу дітей саме на розумінні прочитаного: Як ти розумієш виділені слова? («Хто чого вчиться?» В. Фетисова); Коли Сашко зрозумів свою помилку? Чому зник «кордон»? («Кордон» Л. Вахніної); Як ти розумієш ужите тут слово «хитринка»? («Як Наталя у Лисиці хитринку купила» В. Сухомлинського); Чи зрозумів ти, чому казки у «шапках-невидимках»? («Задзвонив синенький дзвоник» Т. Коломієць); Чому хлопчик не відразу зрозумів, про кого говорить дідусь? («Неня» А. М'ястківського); Як дитина зрозуміла матусин заповіт? («Матусин заповіт» М. Хоросницької); Чи зрозумів ти звернення поетеси: «А може, це ти?» До чого воно тебе спонукає? («Бабусина радість» Г. Могильницької);

У 3–4 класах попри такі варіанти доцільно ширше використовувати завдання на пояснення образних засобів твору («Поясни, як ти розумієш вислів:

«вибивайтесь з туману» (вірш «У долині село лежить» І. Франка»); походження слів («Поясни, як ти розумієш слово *приручений*. Як воно утворилося?») за віршем Н. Забіли «Журавлик»); визначення історичного часу зображених подій («Чи зрозуміли ви, у які часи князував Ярослав Мудрий?») за твором Олександра Олеся «Ярослав Мудрий»); ставлення автора до зображуваного («Чи зрозуміли ви, як поет ставиться до птахів? у «Листі до птахів» А. Костецького»), самоперевірку свого розуміння («Зверни увагу на вислів *серце ж моє розуміло*. Можливо, хлопчик сприймав природу через почуття, настрої, але не міг чітко висловити свої думки? А як ти зрозумів ці слова?»).

Для розуміння тексту необхідно підвести дітей до усвідомлення ними головної думки прочитаного. Нарощувати складність завдань на визначення головної думки прочитаного варто здійснювати за таким алгоритмом:

1. Знайти слова з найбільшим смисловим навантаженням в окремих уривках або в цілому тексті.
2. Знайти речення, у яких висвітлено найважливіші думки.
3. З'ясувати, що означає назва твору.
4. Зіставити «головні» слова (речення) тексту з його назвою.
5. Визначити головні дійові особи твору.
6. Встановити зв'язки між головною думкою твору та змістом прислів'їв та приказок, які відповідають ідеї твору.

Значної вартості має так звана технічна робота з текстом: позначки олівцем на сторінках тексту (при виконанні завдань на знаходження в творі відповідного місця, при поділі тексту на частини, підкреслюванні образних засобів тощо); записи в зошитах для уроків читання (план твору, головна думка); характеристика дійової особи (картин природи); запис прислів'я або слів до тематичного словничка тощо.

Для розуміння тексту важливо застосовувати *структурний аналіз тексту*. У процесі навчання молодші школярі набувають певного читацького досвіду орієнтування у зовнішніх особливостях побудови тексту: розрізняють в ньому заголовки і підзаголовки, елементи, що виділяються різним шрифтом (курсив,

жирний шрифт), абзаци, малюнки. *Логічна структура тексту* зовнішньо виявляється у його абзацах, частинах а внутрішньо – у розгортанні сюжету твору, перебігу подій. Визначення логічної структури змісту здійснюється за допомогою різних розумових операцій, логічного сортування, визначення змісту окремих речень, абзаців, зв'язків між ними, встановлення логічної послідовності думок, головної думки і даних, що її підтверджують).

У структурі прозового тексту значне місце посідає *абзац*. Тому в процесі читання необхідно привчати дітей орієнтуватися в будові тексту: у кількості, обсягу абзаців, їхній послідовності. Наведемо типові приклади запитань. Прогляньте текст, скільки в ньому абзаців. Який абзац найбільший, а який найменший? У якому абзаці є речення із власними назвами? У якому абзаці є звертання? Без якого абзацу не можна зрозуміти зміст тексту? Який абзац можна продовжити? До якого абзацу можна ввести зазначене (на дошці) речення? Які запитання у вас виникли при читанні другого абзацу? тощо.

Логічний аналіз тексту передбачає виконання таких завдань: визначити ланцюжок подій, скласти план тексту, підготуватися до його переказу. За вимогами навчальних програм самостійне *складання плану* до прочитаного тексту повинно бути сформовано в учнів 3 класу.

Уміння складати план твору і переказувати текст залежить від уміння учнів визначати головну думку прочитаного, встановлювати послідовність подій: що було на початку оповідання, що відбувалося потім, чим все закінчилося. Від розуміння учнями змісту окремих частин тексту залежить розуміння тексту як цілісності. Щоб полегшити дітям оволодіння умінням самостійно складати план, доцільно спочатку запропонувати їм виконати більш доступні завдання: проаналізувати готовий план; знайти у тексті відповідні частини до його пунктів; скласти план до тексту, який вже розподілено на частини; доповнити план, у якому вже є перший і останній пункти; скласти план за малюнками; прочитати твір і відповідно змінити послідовність пунктів готового плану. З допомогою вчителя учні розробляють таку пам'ятку для складання плану оповідання (3 клас):

1. Прочитайте оповідання.
2. Поділіть його на частини, позначте початок і кінець кожної частини.
3. Перечитайте першу частину, визначте в ній головне.
4. Оберіть назву для цієї частини та запишіть її.
5. Виконайте таку ж роботу в процесі читання наступних частин.
6. Перевірте себе: прочитай план, переглянь оповідання переконайся, що не пропущено основні події, що за пунктами плану можна відтворити все оповідання.

У 4 класі учні використовують таку пам'ятку:

1. Знайдіть у тексті зачин, основну частину, кінцівку.
2. Подумайте, якими реченнями можна передати зміст кожної частини тексту. Запишіть їх як пункти плану.
3. Перевірте, чи можна за складеним планом переказати твір. Не пропускайте головного, зберігаючи при цьому зв'язок між частинами.

Висновок: складання плану сприяє кращому розумінню композиції твору, формуванню вміння цілісно сприймати сюжет, визначати кількість тем у творі, переказувати прочитане, не втративши головного.

У процесі смислового аналізу завершальним етапом є узагальнення прочитаного. Мета цього етапу: поглибити розуміння учнями тексту, виявити ставлення учня до змісту прочитаного. У розумінні прочитаного важливим засобом є пізнавальний діалог читача з текстом. Доступною формою такого діалогу для молодших учнів є запитання-відповіді, які можуть варіюватися, уточнюючи, поглиблюючи розуміння, формулювання оцінних суджень, творчі завдання щодо зміни тексту. Діалогічне читання створює комунікативну ситуацію і переводить читання з репродуктивного рівня на особистісний, смисловий, коли створюються умови для відтворення, реконструкції тексту, доповнення його та оцінки. Ефективними на цьому етапі є такі запитання вчителя: Які запитання, що є у підручнику, для вас найскладніші? Що б ви хотіли змінити у змісті? Як ви оцінюєте цей вчинок?

Діалогічна взаємодія читача з текстом виявляється у самостійній постановці запитань до частини або всього тексту, а згодом і включення в уявний «діалог» з автором або персонажем твору. Для молодших школярів діалог з текстом – це формулювання запитань до тексту. Характер запитань засвідчує глибину проникнення в зміст твору, його ідею, розуміння художніх образів. Так, у II класі рекомендовано цілеспрямовано вчити дітей ставити пізнавальні запитання до абзаців, частин тексту, невеликих творів. У дитячих запитаннях яскраво виявляються пізнавальні потреби, духовні запити та нахили. У підручниках з «Літературного читання» серед завдань до текстів учням пропонуються такі: «Прочитайте мовчки. Які запитання у вас виникли?»; «Попрацюйте разом! Поставте один одному запитання за прочитаними творами»; «Попрацюйте парами! Запитайте один в одного про значення виділених слів»; «Про що ти хотів би запитати?». Також варто запропонувати дітям такі завдання: сформулюйте запитання так, щоб визначити ставлення автора до героя твору; поставте запитання так, щоб дізнатися, коли відбувалась ця подія; як необхідно поставити запитання, щоб учень описав головну подію в оповіданні; подумайте, про що могли б запитати один в одного учасники цих подій. Уявіть себе серед героїв оповідання, про що б ви розмовляли з хлопчиками; уявіть, що у вашій школі є можливість зустрітися з автором цих віршів, про що ви хотіли б його розпитати. Також вчителі повинні звертати увагу не тільки на логічну сутність запитань, а й їхню синтаксичну форму та виразність (питальна інтонація, відповідна міміка, жести).

Отже, щоб зрозуміти текст, треба: з'ясувати значення усіх прочитаних слів, зміст речень; визначити послідовність подій у творі; зрозуміти смисл заголовка; знайти головну думку; переказати прочитане.

Таким чином, між якістю читання і рівнем розуміння учнями тексту є тісний взаємозв'язок. Він зумовлений не лише швидкістю і правильністю читання, а й цілеспрямованим смисловим аналізом змісту і структури твору, врахуванням його жанрових особливостей, проходженням читачем усіх

сходинок розуміння творів (від фактичного змісту – до діалогу з автором, або з однокласниками).

Правильність читання. Для формування правильності читання учнів особливо важливою є цілеспрямована робота над дикцією. Дикція (від лат. – «вимова») – характеризує ступінь чіткості вимови слів, складів, звуків під час розмови, співів, художнього читання. Правильна дикція у житті людини має важливе значення. Як правильно і чітко письмо полегшує читання, так і гарна дикція робить успішним наше усне спілкування. І навпаки нерозбірливе, занадто швидке мовлення порушує комунікацію, а отже – і взаєморозуміння. Крім соціальної, дикція має і естетичну цінність, тому що яскраво виявляє зовнішню культуру усного мовлення людини. у початкових класах робота над дикцією має на меті формування у молодших школярів чистоти і якості вимовляння окремих звуків, складів, слів, оволодіння артикуляційною вимовою. Орфоепія допомагає учням оволодіти орфографією, а гарна дикція, правильне читання позитивно впливають на грамотність учнів.

Особливістю мовного розвитку молодших школярів є наявність у їхньому мовленні різних відхилень від правильної вимови. Вони виявляються у порушеннях вимови як окремих звуків, так і нечіткості, помилковості вимови звукосполучень складів, слів у мовленнєвому процесі. У першому випадку вчитель спостерігає спотворення вимови окремих сонорних, свистячих і шиплячих звуків або змішані дефекти. Усунення дефектів повною мірою є справою логопедів, бо цей процес вимагає тривалої індивідуальної роботи. В умовах класу доцільним є проведення, наскільки це можливо, короткої артикуляційної гімнастики для мовного апарату, яка є корисною для всіх учнів, а також відпрацьовування на дидактичному матеріалі або Уривках з тексту вимови слів із звуками, які діти часто неправильно вимовляють ([p], [л], [x], [ф], [г], [г]). Мовну гімнастику зручно проводити за таблицею голосних, до яких у різних позиціях (перед, після) додається одна, дві приголосні. Цю гімнастику планують як на початку уроку, так і в процесі роботи над текстом, якщо вона активізує увагу учнів до читання, постійне удосконалення дикції учнів, як

засвідчують дослідження, упереджує помилки при читанні складні для вимови слів.

Правильності читання сприяє попереднє відпрацювання важких для читання слів, які наводяться в підручнику після тексту, увага вчителя до наголосу, настанова на врахування ролі розділових знаків. Зважаючи на готовність класу і складність матеріалу, доцільно доповнювати перелік складних слів. Вони записуються на дошці у стовпчик з позначенням наголосу, їх промовляння має бути чітким, спочатку – уповільненим, а потім – у розмовному темпі. Спостереження показують, що нерідко така робота здійснюється формально. Під час читання учнями вголос вчителі мимохідь виправляють їхні помилки, що в кінцевому рахунку заважає цілісності сприймання, а це не менш важливо, ніж швидке читання. Помилки при читанні найчастіше виявляються у недовимовленні слів, спотворенні закінчень, пропуску якогось звуку. Наприклад, навіть у 4 класі діти часто неправильно читають слова: вітчизняна війна, скривжені, абонент (абонемент), зашерехотіли (зашерхотіли), обизивається (обзивається), спухнув (спурхнув), незграбне (незграбне) і т. ін. Тому перед читанням вголос вчителю доцільно давати чітку настанову: *дочитувати до кінця, не пропускати букви, не квапитися, не повторювати складів*. Особливу увагу при цьому необхідно звертати на правильність вимови і наголосу у власних назвах, прізвищах авторів творів, художників. У більшості випадків їх бажано записати на дошці, прочитати хором.

Критерії правильного читання

1. *Дотримання орфоенічних та акцентологічних норм* (правильна вимова звуків та наголошення слів).

2. *Безпомилковість відтворення прочитаного*. Діти не повинні: пропускати букви та склади в словах; переставляти букви та склади в словах; вставляти зайві букви та склади.

3. *Ритмічність (або плавність) читання.* Злите промовляння складів у словах, злита вимова ненаголошених службових слів з повнозначними частинами мови.

Увага! Дидактичні вимоги: не рекомендовано переривати учня у процесі читання. виправити варто тільки у тому випадку, якщо неправильно прочитане слово спотворює думку. В інших випадках учня не потрібно зупиняти. Вказати на помилку та виправити учня методисти рекомендують після закінчення читання. Однак припустимо виправляти неправильно прочитані закінчення упродовж читання.

Способи виправлення помилок при читанні:

- 1) учень читає слово за складами, записує його на дошці;
- 2) учитель залучає інших учнів до роботи над усуненням помилок;
- 3) учитель сам виправляє помилку.

Методичні рекомендації щодо запобігання помилок при читанні

1. Для запам'ятовування правильної вимови рекомендують давати учням прислів'я та приказки живеться («Добре там живеться, де вчасно ореться й сміється»).

2. Добір рим до відповідних слів (сад – ряд, шістдесят – сімдесят, сміється – в'ється).

3. Аналіз слів із записуванням на дошці.

4. Запропонувати дітям визначити важке для вимови слово.

Завдання щодо формування навичок правильного наголошування слів

1. Прочитайте абзац, назвіть слова, у яких наголос падає на перший (другий, третій) склад.

2. Прочитайте абзац, знайдіть слово, у якого із зміною наголосу змінюється значення.

3. Прочитайте речення, назвіть слово, у якому вам складно визначити наголос.

Швидкість читання. Це такий темп, який забезпечує максимальну усвідомленість тексту при читанні. Корисним є такий темп, який не розходиться з розумінням прочитаного.

Увага! Швидкість читання визначається кількістю прочитаних слів за хвилину. *Важливий прийом* навчання швидко читати – багаторазове повторення прочитання тексту.

Виразність читання. Уміння користуватися засобами інтонаційної виразності (тон, темп, сила голосу, пауза, логічний наголос). Уміння, пов'язані з аналізом твору: уміння визначати настрій твору; уявляти описану картину; розкривати підтекст; визначати завдання свого читання.

Методика підготовки учнів до виразного читання тексту. Вправи з розвитку навички виразного читання. Прийоми постановки мовленнєвого дихання, дикції, використання різної сили голосу, висоти, тону. Прийоми навчання учнів дотримуватися логічного наголосу, логічних пауз, підготовка партитури читання твору, позначення пауз, логічних наголосів у реченні, розвиток уміння інтонувати речення на основі усвідомлення змісту, ідейної спрямованості, зображувальних засобів твору. Хорова декламація. Читання в особах, читання діалогів. Заключне виразне читання художнього твору (відновлення цілісного сприйняття тексту на основі усвідомлення його основної думки і свого ставлення до героїв, подій твору).

Успішному оволодінню виразного відтворення тексту сприяє:

1) усвідомлення змісту тексту;

2) партитура тексту (позначки):

————— логічний наголос;

----- протяжне прочитування;

^ прочитання слів разом, злито;

/ пауза коротка;

// пауза довга;

↗ інтонація підвищується;

↘ інтонація знижується.

3) кількоразове читання тексту.

Передумови виразного читання:

1) володіння дикцією;

2) техніка мовлення;

3) навички художнього аналізу тексту.

Лекція № 2

Тема: Методика читання й аналізу художнього твору в початковій школі

План

1. Типи уроків літературного читання в початковій школі.
2. Дидактична структура уроків
3. Закон триступеневого сприймання художнього твору: «первинний синтез», «аналіз», «вторинний синтез».
4. Словникова робота на уроках читання.
5. Шляхи аналізу літературного твору.

Мета: ознайомити студентів з дидактичною структурою уроків літературного читання в початковій школі та методикою проведення словникової роботи на уроках читання, висвітлити закон триступеневого сприймання художнього твору та шляхи аналізу літературного твору.

Методи: наочні – пояснювально-ілюстративні; словесні – лекція, бесіда; інтерактивні – мозковий штурм.

Ключові поняття: типи уроків літературного читання, структура уроків літературного читання, художній твір, закон триступеневого сприймання художнього твору, шляхи аналізу.

Література

1. Єгупова В. Урок літературного читання у 3 класі / В. Єгупова // Початкова школа. – 2017. – № 9. – С. 18–21.
2. Коваль Ганна. Урок читання у початкових класах. Зміст та дидактична структура / Г. П. Коваль. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 80 с.
3. Методика викладання української мови : навчальний посібник / За ред. С. І. Дорошенка. – К. : Вища школа, 1992. – 398 с.
4. Науменко В. О. Уроки літературного читання в 2 класі : метод. посіб. для вчителя / Віра Науменко. – К. : Генеза, 2013. – 280 с.
5. Науменко В. О. Уроки літературного читання в 3 класі : метод. посіб. для вчителя / Віра Науменко, Леся Харітоненко. – К. : Генеза, 2014. – 272 с.

6. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах : посіб. для вчителя / О. Я. Савченко. – К. : Освіта, 2007. – 205 с.

Конспект лекційного змісту

1. Типи уроків літературного читання в початковій школі

У системі класного читання (за класичною методикою) виокремлюють два типи уроків:

- 1) уроки ознайомлення з новим твором;
- 2) уроки узагальнення вивченого матеріалу.

Перший тип – основний.

Мета уроків «Читання» в початкових класах:

- формувати, закріплювати, удосконалювати навички
 - свідомого,
 - правильного,
 - виразного читання
- розвивати потяг до самостійного читання книг.
- розвивати всі види мовленнєвої діяльності:
 - навички говоріння і слухання;
 - ведення діалогу,
 - уміння висловлювати свої думки,
 - культуру мовлення.

Основні завдання:

Пізнавальні: засвоєння інформації, що міститься у творах;

Виховні: морально-етичне, естетичне, патріотичне та ін.;

Розвивальні: розвиток спостережливості, пам'яті, культури слухання, аналітико-синтетичних умінь, зіставлення, порівняння, узагальнення, доведення, стійкої уваги, витримки, самостійності, творчих здібностей, навичок самоконтролю тощо;

Спеціально – навчальні:

– удосконалення *техніки читання* (поле читання, темп, способи і види читання, виразність, розвиток мовленнєвого апарату, вміння інтонувати речення та ін.);

– здійснення *літературознавчої пропедевтики* (терміни, аналіз тексту тощо);

– *розвиток навичок зв'язного мовлення* у зв'язку з прочитаним текстом (відповіді на запитання; репродуктивний, вибірковий, стислий і творчий перекази і т. ін.).

2. Класифікація уроків читання в початкових класах

Традиційна методика проведення уроків читання пропонує таку класифікацію:

1. уроки класного читання:

а) уроки ознайомлення з новим твором;

б) уроки узагальнення вивченого матеріалу;

2. уроки позакласного читання.

Автор нових підручників з літературного читання Савченко О. Я. пропонує таку систему уроків:

– уроки вивчення творів одного жанру;

– уроки-сходинки до монографічного вивчення творчості письменника;

– уроки-інсценізації;

– уроки з ігровим сюжетом;

– уроки-мандрівки, уроки-подорожі;

– уроки-роздуми;

– інтегровані уроки;

– уроки-діалоги;

– уроки розвитку літературних творчих здібностей;

– узагальнювальні уроки.

Творчі вчителі проводять уроки з використанням інноваційних технологій, тому відповідно називають уроки:

- урок з розвитку критичного мислення;
- урок з інтерактивними частинами;
- урок розв'язання винахідницьких завдань;
- урок з використанням методу проєктів;
- мультимедійний урок.

2. Дидактична структура уроку ознайомлення з новим твором

Етапи уроку ознайомлення з новим твором.

Етап «до читання твору». Його завдання – підготувати учнів до сприймання твору в трьох напрямках:

- 1) процесуальному (зняти труднощі техніки читання);
- 2) змістовому (підготувати до сприймання змісту);
- 3) емоційному підготувати учнів до адекватного авторському задуму сприйняття емоційно – естетичного змісту твору).

Етап «в процесі читання». Цілісне сприймання твору, повторне перечитування та аналіз, вторинний синтез.

Етап «після читання». Його завдання – включити прочитаний твір у систему раніше опрацьованих творів шляхом порівняння їх за змістом, художніми образами, художніми засобами, настроєм.

Дидактична структура уроку – це описова форма, що містить:

1. мету (пізнавальну, виховну, розвивальну, навчальну);
2. обладнання до уроку;
3. хід уроку (структурні компоненти та зміст уроку, в якому визначено діяльність учителя і діяльність учнів);
4. підсумки проведення уроку.

Зміст та дидактична структура уроку читання

Структурні компоненти уроку засвоєння нових знань (за Г.П.Коваль)

1. Повторення вивченого матеріалу. Актуалізація опорних знань. Перевірка домашнього завдання (8–10 хв.).

2. Мотивація навчальної діяльності учнів. Повідомлення теми і мети уроку (2–3 хв.).

3. Сприймання та усвідомлення нового матеріалу. Розвиток мовленнєвих умінь і навичок (20 хв.):

- первинне та повторне читання,
- узагальнювальна бесіда за змістом.

4. Творче застосування знань учнів (до 10 хв.).

5. Підсумки уроку. Домашнє завдання (1–2 хв.).

Окреслимо ту діяльність школярів, що повинен організовувати вчитель, а також методи і прийоми роботи педагога на кожному окремому структурному компоненті уроку засвоєння нових знань.

1. Повторення вивченого матеріалу.

Актуалізація опорних знань.

Перевірка домашнього завдання

Види роботи:

- відповіді на запитання;
- вибіркоче читання;
- переказ за планом (за частинами, поетапно, в цілому, стисло, детально, творчо);
- читання мікротекстів твору (міркування героя, опис інтер'єру, розповідь одного з героїв...);
- знаходження подібних рядків;
- добір до ілюстрації змісту й читання його;
- читання в особах;
- виразне читання;
- словесне малювання;
- тлумачне читання;
- орфоепічне читання;
- читання-драматизація;

- трансформація діалогічного мовлення персонажів твору в монологічне;
- характеристика дійових осіб;
- читання напам'ять і т. ін.

2. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Повідомлення теми і мети уроку

Підготовча робота до сприймання тексту:

- робота з наочністю;
- розповідь учителя, бесіда, актуалізація, уточнення і доповнення знань та уявлень учнів про явища, факти, події, що зображені у творі;
- узагальнення;
- лексико-семантична, лексико-стилістична підготовка;
- робота зі змістом підручника;
- читання додаткових матеріалів учителем, учнями;
- створення проблемної ситуації;
- робота з основними структурними елементами книжкового апарату;
- прогнозування змісту твору;
- робота над заголовком твору;
- бесіда на основі спостережень під час екскурсії;
- демонстрація фрагментів діа-, кінофільму;
- постановка мети вивчення матеріалу.

3. Сприймання та усвідомлення нового матеріалу

Розвиток мовленнєвих умінь і навичок

Види роботи:

- первинне читання тексту учнями або вчителем;
- комбіноване читання (вголос-мовчки; учні-вчитель);
- відповіді на запитання, поставлені до читання та вміщені в кінці тексту;
- бесіда-роздум над прочитаним;
- зіставлення запропонованих прислів'їв і приказок із прочитаним текстом;

- визначення серед запропонованих запитань (завдань) тих, що мають (не мають) відношення до тексту;
- встановлення фактологічного ланцюжка подій;
- робота з наочністю, ілюстрацією підручника;
- постановка запитань учнями;
- виразне читання тексту вчителем за складеною партитурою і т. ін.

Повторне читання тексту учнями й робота над текстом

Види роботи:

- орфоепічне читання; тлумачне читання; акцентологічне читання;
- завдання з розвитку техніки читання;
- складання словничка образних слів;
- оглядове читання з елементами вибіркового (Чому? Де? Коли? Як?);
- поєднання колективного читання з індивідуальним;
- знаходження завершених за змістом частин тексту;
- визначення головної думки твору;
- композиційний аналіз; поділ тексту на частини;
- складання плану; переказ за планом;
- аналіз вчинків дійових осіб та їх мотивів;
- словесне малювання;
- робота за ілюстрацією (впізнавання і переказ відповідної частини, опис);
- вправи на розширення «поля читання»;
- інтонаційне читання; логічне читання;
- робота з розширення активного словника учнів тощо.

Важливим і обов'язковим етапом роботи над твором є **складання плану прочитаного**. Учителю потрібно знати особливості такої роботи.

У 1-2 класах план складає вчитель:

- малюнковий план;
- запитальний план (вчитель формулює запитання до частин тексту);

– номінативний (формулювання заголовків до частин, допомагають школярі).

Починаючи з 3-го класу до словесного оформлення плану долучаються школярі, індивідуально пропонуючи різноманітні варіанти, й колективно, під керівництвом учителя, обирають найбільш вдалі пропозиції пунктів плану.

У 4 класі план складають школярі самостійно, у складних випадках – під керівництвом педагога.

УВАГА! План не потрібно складати під час вивчення ліричних творів, невеликих статей, творів із складною композицією.

Вимоги до плану:

- усі пункти повинні передавати логіку розгортання подій;
- спрямування на розкриття головної думки;
- формулюються у вигляді двоскладних речень, номінативного і питального характеру;
- спонукають учнів шукати відповідь і активізують їх роботу.

Узагальнювальна бесіда за змістом твору

Види робіт:

- розкриття ідейної спрямованості тексту;
- розкриття теми (основної думки) за опорними запитаннями;
- бесіда з метою підготовки до творчої роботи над текстом;
- бесіда за опорними запитаннями;
- робота з ілюстрацією підручника;
- робота з основними структурними елементами книжкового апарату;
- висловлення оцінних суджень;
- з'ясування причинно-наслідкових зв'язків;
- навчання технології логічного читання;
- вибіркоче читання, робота у групах тощо.

Застосування знань на основі творчої роботи над текстом

Види робіт:

- творчий переказ;
- розповідь за аналогією; ілюстративна робота (словесне, графічне малювання);
- колективна декламація; читання-інсценізація; постановка «живих» картинок; складання сценарію за прочитаним – 4 клас;
- робота з деформованою структурою тексту;
- комунікативне читання;
- уточнююче читання;
- складання усної (письмової) анотації до прочитаного твору;
- продукування діалогів;
- складання монологів від імені головного героя;
- складання описів з елементами міркування;
- емоційно-образний аналіз тексту;
- запис нової думки (слів, виразів).

Підсумок уроку

Види роботи:

- встановлення спільних і відмінних рис у текстах;
- бесіда-роздум творчого характеру;
- використання ТЗН і перчитування окремих частин текстів;
- розв'язання проблемних завдань на основі тексту;
- постановка запитань до текстів учнями;
- ведення словників («Золоті зерна», «Перлини мудрості», «Барвисті слова» тощо);
- запис за опорною схемою основної думки;
- аналіз книжкових ілюстрацій (демонстраційних малюнків) до розглянутих текстів;
- з'ясування позиції учня, «автора» («художника») тексту тощо.

Домашнє завдання

Види роботи:

- вибіркове читання пейзажних описів, подій, слів головного героя, авторських слів, діалогів;
- графічне малювання;
- складання плану;
- добір інших заголовків;
- виписування найвлучніших слів для характеристики героїв, подій, вчинків, описів;
- складання діалогів з героями, автором;
- добір прислів'їв, приказок; вивчення напам'ять;
- визначення головних і несуттєвих слів у тексті (абзаці);
- підготовка однієї із частин тексту до виразного читання;
- перекодування жанру твору;
- складання таблиць почуттів за прочитаним тощо.

Уроки узагальнення вивченого матеріалу

Завдання :

- а) відновити в пам'яті учнів вивчене;
- б) навчити знаходити асоціативні зв'язки в тематиці, змісті прочитаних творів, тобто розкрити учням прийоми узагальнення;
- в) сприяти розвиткові логічного мислення: порівняння спільних рис героїв, встановлення причинових зв'язків в описуваних явищах;
- г) добираючи новий матеріал до теми розвивати пізнавальну діяльність дітей;
- д) розвивати мовленнєву діяльність учнів;
- е) залучати набутий досвід, давати оцінку.

Структура узагальнюючого уроку

У структурі узагальнюючого уроку немає таких етапів, як-от:

- перевірка домашнього завдання за попередньою темою;

- пояснення нового матеріалу;

Основна частина уроку – це повторення і узагальнення вивченого.

Види роботи на уроках узагальнення вивченого матеріалу

- повторювально-узагальнювальні бесіди, в ході яких діти згадують твори, що відповідають певній темі, читають уривки; дають оцінку прочитаному;
- переказування різного типу: вибіркоче, коротке, творче, що завершуються узагальненням, формулюванням головної ідеї вивченої теми;
- різні види читання за книгою і напам'ять (цілеспрямований добір уривків);
- включення ігрових елементів : вікторини, ребуси;
- робота з блоками «Пригадайте, поміркуйте», «Приготуйтеся до останнього уроку з «Читанкою»;
- завдання тестового характеру;
- розповідь учителя як підсумок, доповнення до узагальнень учнів.

Нестандартні уроки читання

Нестандартні, або нетрадиційні, уроки – це оригінальні авторські розробки уроків, нестандартні за формою проведення.

- Урок-свято «День народження букви Е»
- Урок-засідання театру юного читця
- Урок-мандрівка до країни Читанії
- Урок-КВК
- Урок-гра «Знавці казок»
- Урок-парад літературних героїв
- Урок - брейн-ринг за творчістю Тараса Шевченка
- Урок-конкурс на кращого декламатора твору про...

4. Робота з текстом

Закономірності сприйняття художнього твору

I етап. Первинний синтез: твір сприймається цілісно, не звертається увага на деталі.

II етап. Аналітичний: завдяки різним видам аналізу виокремлюються деталі твору.

III етап. Вторинний синтез: відбувається поглиблене сприймання й розуміння прочитаного.

Зважаючи на такі закономірності сприймання художніх текстів, необхідно дотримуватися певної системи в роботі над текстом.

Етапи опрацювання тексту

1. Підготовча робота до читання.
2. Первинне читання.
3. Повторне читання .
4. Аналіз фактичного й образного змісту.
5. Узагальнювальна бесіда за текстом.
6. Виразне читання тексту.
7. Творча робота на основі тексту.

Види аналізу художнього твору

Смисловий аналіз:

- завдання, спрямовані на розуміння змісту твору.

Композиційний аналіз:

- визначення структури тексту, сюжетної лінії.

Лексико-стилістичний аналіз:

- з'ясування ідейно-тематичної основи твору, його образів та образотворчих засобів.

Емоційно-образний аналіз:

- з опорою на життєвий досвід учнів формування розуміння естетичної цінності твору, його художньої краси незалежно від жанрової специфіки.

4. Словникова робота на уроках читання

Збагачення словника учнів передбачає різноманітні види завдань:

а) уточнення і конкретизація значення слів, що має на меті попередження лексичних помилок, які виникають через незнання (або неточне розуміння) учнями значень слів і правил їх вживання.

Найбільш поширеними у зв'язку з цим є завдання на з'ясування значення слів. Маловживані, застарілі слова, як правило, пояснюються у підручнику після тексту. Слова, які діти можуть зрозуміти неточно, з'ясовуються до читання, якщо пояснення деталізоване, і у процесі читання, якщо слово можна замінити добре зрозумілим синонімом.

Прийоми пояснення незрозумілих слів широко описано в методиці. Нагадаємо найважливіші. Ефективним для молодших школярів є показ предмета чи дії (через предметний або сюжетний малюнок).

Спосіб застосування синонімів охоче використовують вчителі початкових класів, бо він доступний дітям, до того ж українська мова має для цього великі можливості. З цією метою можна використовувати розгорнутий опис або підставляти нове слово у контекст, де всі слова дітям зрозумілі. Крім синонімів допомогти зрозуміти значення нового слова може і застосування антонімів. Так, молодшим школярам іноді складно пояснити значення слів, які характеризують якості людини. Досвід показує, що групування цих слів у пари полегшує їх розуміння. Скажімо, у процесі вивчення творів з теми «Оповідання про справи твоїх ровесників» (3 клас) доцільно використовувати такі пари антонімів: чутливий – байдужий; грубий – ласкавий; користолюбний – щедрий; працелюбний – лінивий; сумний – веселий та ін.

Плідним прийомом є проведення аналізу структури (походження) слова. Наприклад, доцільно розглянути походження таких слів, як: неоглядний, безліч, самоцвіти, запрозорились, жовтогарячий тощо.

Корисними є також пошукові завдання, наприклад: попрацюйте парами, запитайте один в одного про значення виділених слів (3–4 класи); перевірте за словничком, чи так ви розумієте значення слів обкладинка і палітурка (4 клас);

знайдіть серед слів, які записані на дошці, слова, близькі за значенням до виділених у тексті; довідайтесь про значення деяких слів (вчитель дає їх перелік) з тексту, що ми будемо читати на наступному уроці.

Для підвищення інтересу дітей до цієї роботи доцільно використовувати ігрові ситуації: наприклад, повідомляти відповіді через чергового в уявному «Довідковому бюро». Роль чергового виконують різні учні, але на тій парті, де сидить черговий, ставиться на час цієї роботи ігровий реквізит – зроблене з фанери віконце з написом «Довідкове бюро» (До речі, такий прийом добре спрацьовує і на інших уроках, коли діти звертаються до чергового за «довідкою», що стосується невідомих понять, явищ.);

б) введення у словник нових понять, термінів, їх джерелом є, передусім, тексти творів. Майже у кожному читачі знаходять нові для себе поняття, слова.

Відомо, що протягом 4 років початкового навчання словник молодших школярів зростає від 3–7 тисяч до 8–15 тисяч слів. Це означає, що щоденно словник сповнюється майже десятком слів. Роль уроків читання у цьому процесі величезна, бо на кожному відбувається збагачення новими словами, активізація і уточнення словника. Через інформаційно-пізнавальну функцію підручників уточнюється і розширюється коло найважливіших соціальних, моральних, народознавчих, екологічних уявлень і понять; засвоюються нові літературні поняття про жанрові особливості різних творів; вводиться чимало географічних і краєзнавчих відомостей. Так, серед соціальних понять базовими є поняття Батьківщини, рідного дому, символів українського народу. Наприклад, у темі «Що таке Батьківщина» (2 клас) тільки протягом перших двох уроків діти, читаючи твори різних жанрів, значно розширюють свій словниковий ряд щодо поняття «Батьківщина»: 1) Україна, Батьківщина, Вітчизна, рідний край, рідна земля; 2) рідне село, рідна домівка, рідна хата. Діти замислюються над широкими і образними асоціаціями: «Батьківщина – це труд і свято, Батьківщина – це мама й тато, це твої найщиріші друзі...» («Батьківщина» А. Костецького), «Батьківщина – це старовинна колиска, це люди, що жили до нас...» («Дідова колиска» В. Сухомлинського).

Проаналізуємо в контексті сказаного зміст першої частини «Читанки» для 3 класу. В ній до текстів подано пояснення понад 50 слів. На рівні елементарних наукових уявлень діти ознайомлюються із значенням майже 40 термінів: словник (тлумачний, тематичний, етимологічний), бібліотека (абонемент, читальний зал, каталог, шифр), усна народна творчість (чарівні казки, народні пісні, прислів'я, загадки, скоромовки), літературна казка, п'єса-казка, байка, байкар. Особливо підкреслимо інформаційно-пізнавальну насиченість творів, які є в темах «Мова – дивний скарб», «Похвала книгам», «Цікава книга Природи». Читаючи їх, діти відкривають для себе великий обсяг знань про історію книгодрукування бібліотеку, значення книги – все це загальнокультурні знання, які потрібні кожній людині;

в) важливим засобом мовленнєвого розвитку учнів є увага до джерел виникнення слова, зокрема походження власних назв (дійових осіб, географічних назв, що є у творі). Привабливими для дітей у цьому плані є мовні цікавинки у віршах Т. Коломієць, у яких читач зустрінеться з хлопчиками Дбайком, Поливайком, Посипайком, незвичайними персонажами Кудикалом, Нікудикалом, Неминалицею, Небувалицею, Криклею-зниклею («Імена» А. Костецького), героями казок М. Носова «Як Незнайко був художником» та В. Струтинського «Про хлопчика Абихто» та ін. Під час опрацювання цих та інших творів можна запропонувати учням таке завдання: «Поміркуйте, як співвідноситься ім'я головного героя твору із його вчинками, словами».

У підручниках є кілька творів, які дозволяють зосередити увагу дітей на походженні географічних назв. Це розвиває не лише мовлення, а й кругозір. Радимо принагідно прочитати дітям слова Дмитра Білоуса:

У назвах міст і сіл слова,
в яких щось рідне, таємниче;
в них голос предків ожива
й сьогодні в рідний край нас кличе.
Читай і думай, друже мій,
і не цурайся свого роду.
Земля – це книга, у якій
історія твого народу.

Саме про це варто сказати дітям, опрацьовуючи твори «Древній Київ» Н. Забіли, «Скільки рік в Україні» В. Лучука, «Звідки в міста назва – Львів» М. Хоросницької, «Старовинне місто» Н. Забіли.

5. Шляхи аналізу літературного твору

Словник сучасної української мови тлумачить аналіз як: розклад, розбір, метод наукового дослідження предметів, явищ та іншого через розклад, розчленування їх подумки на складові частини; протилежне синтезу; розгляд чогось; визначення складу та властивостей якоїсь речовини, дослідження їх. Таке пояснення терміну «аналіз» не відповідає «аналізу художнього твору».

Аналіз художнього твору – це виділення його складових, дослідження їх, виведення висновків; синтезування окремих частин з метою відкриття естетичної цінності, усвідомлення змісту, критичної, обґрунтованої оцінки.

Літературно-методичний аналіз тексту – основна форма підготовки вчителя до уроку читання, яка дає йому можливість спланувати успішне сприймання художнього твору учнями.

Художній твір – складна системна єдність, пізнати яку можна лиш за допомогою аналізу. Аналіз вимагає розгляду окремих елементів художнього тексту у відношенні до цілого, тому аналіз мови твору, сюжету, композиції, системи образів у взаємозв'язку і сприяє усвідомленню художньої ідеї.

Враховуючи ці особливості, вчитель вибирає **шлях аналізу, тобто послідовність розбору.**

У методиці визначені такі шляхи аналізу: «услід за автором», пообразний, проблемно-тематичний, комбінований.

Шлях аналізу «услід за автором». Використання аналізу «услід за автором» допомагає привернути увагу читача до кожного слова, так як у художньому творі важливою є кожна деталь.

Пообразний шлях аналізу. Назва «пообразний» шлях аналізу походить від слова образ. Під час аналізу домінантним стає художній образ: образ людини, природи, автора, оповідача. Упродовж аналізу художнього твору, учні

спостерігають, як художній твір побудований, ознайомлюються із способами характеристики персонажів, вираження емоцій, із роллю окремих елементів тексту. Вибудовується система образів твору із змалюванням зовнішності героїв, їх характеру і взаємостосунків.

Потім встановлюються причинно-наслідкові зв'язки, складається план, визначається основна думка. Діти складають опис літературного героя, переказують текст в парі, допомагаючи один одному. Запроваджуються і письмові роботи.

Образ у художній літературі – це немов жива і разом із тим узагальнена картина людського життя і навколишнього середовища, створена засобами мови на матеріалі дійсності творчою уявою письменника у світлі певного естетичного ідеалу (Лесин В. Літературознавчі терміни. К., 1985).

Образ оповідача – дійова особа, зображена у творі як суб'єкт розповіді, як герой, від особи якого ведеться розповідь і який вступає у функції уявного автора.

Методом роботи під час по образного аналізу є евристична бесіда, яка містить елементи вибіркового читання, читання в особах, читання під музику, словесне малювання, показ живих картин. Пізнаючи художні образи, учні замислюються над власними рисами, прагнуть розібратися в особистих проблемах, намірах.

Проблемно-тематичний шлях аналізу. Цей вид роботи є результатом пошуку ефективних видів роботи, які б активізували діяльність учня (Ю. Бабанський, Д. Богоявленський, Н. Бібік, Н. Менчинська, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, О. Савченко, М. Скаткін та інші).

Проблемно-тематичний шлях аналізу вимагає від учителя розуміння понять: проблема, проблемне запитання, проблемне завдання, проблемна ситуація.

Під час аналізу встановлюється ланцюжок: від визначення проблем до проблемних ситуацій; від проблемної ситуації до проблемних завдань; від

проблемних завдань до пошукової роботи, спрямованої на виявлення напрямів розв'язання визначених проблем.

Вимоги до проблемних запитань: запитання повинні бути зрозумілі учням; відповідати їхнім віковим особливостям; викликати зацікавленість; спонукати до пошукової роботи.

Послідовність аналізу твору проблемно-пошуковим шляхом:

1. визначити проблему твору (соціальну, філософську, морально-етичну, екологічну);
2. чітко сформулювати її; визначити тему художнього твору з метою її розкриття;
3. дослідити авторський спосіб розв'язання проблеми.

Розгляду підлягають всі компоненти твору, залучається додаткова література.

«Проблемний аналіз – це ланцюжкова реакція запитань, проблемних ситуацій, які викликають в учнів потяг до дослідницької роботи».

Усі шляхи аналізу художнього твору мають особливості, властиві лише кожному з них:

- аналіз «услід за автором» сприяє правильному, вдумливому, виразному читанню та глибокому розумінню літературного твору;
- пообразний аналіз вчить всебічно і глибоко розуміти людину;
- проблемно-тематичний аналіз розкриває безліч способів розв'язання проблем (морально-етичних, економічних, екологічних, філософських, політичних та ін.), які постають перед людиною.

Лекція № 3

Тема: Методика вивчення творів різних жанрів

План

1. Коло читання: тематика і жанри.
2. Методика роботи з оповіданням.
3. Методика роботи з казкою.
4. Методика роботи з байкою.
5. Методика роботи з віршами.

Мета: ознайомити студентів з методикою роботи з оповіданням, казкою, байкою та віршем на уроках літературного читання в початковій школі, висвітлити жанрові особливості цих творів, розвивати творче мислення, сприяти формуванню пізнавального інтересу.

Методи: пояснювально-ілюстративний; словесні – лекція, бесіда; проблемний, інтерактивні – мозковий штурм.

Ключові поняття: художній твір, жанр твору, оповідання, казка, байка, вірш, методика роботи.

Література

1. Коваль Ганна. Урок читання у початкових класах. Зміст та дидактична структура / Г. П. Коваль. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 80 с.
2. Мартинюк О. Урок літературного читання для 3 класу відповідно до оновленого кола читання / О. Мартинюк // Початкова школа. – 2017. – № 5. – С. 6–8.
3. Методика викладання української мови : навчальний посібник / За ред. С. І. Дорошенка. – К. : Вища школа, 1992. – 398 с.
4. Науменко В. О. Уроки літературного читання в 2 класі : метод. посіб. для вчителя / Віра Науменко. – К. : Генеза, 2013. – 280 с.
5. Науменко В. О. Уроки літературного читання в 3 класі : метод. посіб. для вчителя / Віра Науменко, Леся Харітоненко. – К. : Генеза, 2014. – 272 с.

6. Савченко О. Розуміння молодшими школярами літературних творів: сутність процесу і засоби формування / О. Савченко // Початкова школа. – 2017. – № 8. – С. 6–11.

7. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах : посіб. для вчителя / О. Я. Савченко. – К. : Освіта, 2007. – 205 с.

Конспект лекційного змісту

1. Коло читання молодших школярів: тематика і жанри

Текстовою основою реалізації усіх функцій предмета читання є його зміст. Саме зміст визначає сутність предмета, найточніше відбиває соціальні запити суспільства, новації у педагогічній і психологічній науках. За роки розбудови національної системи шкільної освіти відбулися докорінні зміни у розумінні її цілей і завдань. Це зумовило принципове оновлення цілей і змісту кожного предмета. Зміст читання молодших школярів можна вважати літературним. Його визначено на основі таких **принципів**: тематично-жанрового, художньо-естетичного, літературознавчого. Врахування перших двох принципів є визначальним для відбору текстів.

Тематично-жанровий принцип зумовлює відбір творів, які відповідають потребам, інтересам та пізнавальним можливостям дітей молодшого шкільного віку і водночас дозволяють ознайомити їх з різними жанровими формами. Щодо тематики читання маємо всі підстави відзначити її новизну. У змісті нових підручників з читання для 2–4 класів тематика читання віддзеркалює весь навколишній світ: людина, природа, держава, події сучасні і далекого минулого. Так, у творах різних жанрів діти читають про шкільне життя, людські взаємини, пригоди ровесників, родинні стосунки, батьківський дім, Батьківщину тощо. Помітне місце у кожному класі належить творам, у яких відображено красу і мудрість природи, її неповторність у різні пори року, ставлення людей до рослин і тварин.

Однією із **функцій читання** є **пізнавально-інформаційна**, тому на сторінках підручників діти прочитають чимало творів про історію нашої

Батьківщини, дізнаються нове про знаменні події минулого. Наскрізною є також тематика, твори якої розкривають дітям красу, багатство української мови, розповідають про виникнення писемності в світі і в Україні, розвиток друкарства, створення книги, бібліотечну справу. Цей тематичний блок веде дитяче мислення і уяву від слова до книги. Наскрізною є тема розвитку дитячої літературної творчості, яка розкривається у трьох напрямках: висвітлення у творах письменників процесу створення нового, читання творів, написаних дітьми, залучення дітей до власної творчості.

Відбір творів до підручників здійснено з урахуванням **художньо-естетичного принципу**. Цей принцип зумовлює відбір творів, які написані провідними майстрами дитячої літератури і відзначаються художньою досконалістю, а їх зміст утверджує морально-етичні і патріотичні цінності, сприяє естетичному і мовленнєвому розвитку учнів. Діти мають можливість у різних темах читати поезії Тараса Шевченка, Лесі Українки, Леоніда Глібова, Максима Рильського, Павла Тичини, Дмитра Павличка, Олександра Олеся, Ліни Костенко. Поряд з цим до підручників увійшли вірші відомих майстрів української дитячої літератури ХХ століття – Марійки Підгірянки, Олени Пчілки, Наталі Забіли, Марії Познанської, Дмитра Білоуса, Грицька Бойка, Анатолія Костецького, Тамари Коломієць, Володимира Лучука, Миколи Сингаївського, Степана Жупанина, Анатолія Качана, Вадима Скомаровського та ін.

Із прозових творів у 2–4 класах діти прочитають казки і художні оповідання Василя Сухомлинського, Олега Буценка, Всеволода Нестайка, Миколи Трублаїні, Олександра Копиленка, Григора Тютюнника, Юрія Ярмиша, Євгена Гуцала, Ярослава Стельмаха, Дмитра Чередниченка, Михайла Слабошпицького та ін., науково-популярні твори Алли Коваль, Василя Скуратівського, Олександра Єфімова та ін. Учні також ознайомляться з творами письменників української Діаспори (Леоніда Полтави, Олекси Кобця, Івана Бондарчука), перекладами творів видатних російських поетів (Олександра Пушкіна, Петра Єршова, Івана Крилова, Самуїла Маршака),

всесвітньо відомих казкарів Ганса Крістіана Андерсена, Шарля Перро, братів Грімм, Карла Коллоді, Астрід Ліндгрєн, Божени Немцовой. Таким чином, вже у початкових класах молодші учні прочитають українською мовою класичні твори зарубіжної літератури, які були створені у різних країнах у різні часи.

Найважливішою характеристикою нового змісту читання є широкий жанровий діапазон творів: малі форми усної народної творчості (загадки, скоромовки, прислів'я, приказки, ігри, казки, легенди, притчі), літературні казки, байки, оповідання українських письменників-класиків, які увійшли до кола дитячого читання, твори сучасної дитячої української і зарубіжної літератури.

Врахування **літературознавчого принципу** зумовило введення у зміст підручників елементарних літературознавчих понять, які засвоюються дітьми практично, на рівні уявлень. У процесі елементарного аналізу, починаючи з II класу, діти знайомляться з такими поняттями, як-от: **тема, сюжет, жанрова особливість твору, персонаж, дійові особи, художній образ, засоби художньої виразності та ін.**

Для кожного класу в програмах і відповідно в підручниках у різному співвідношенні представлено теми читання і жанри. Тематичні і жанрові пріоритети змінюються від класу до класу з урахуванням розширення і поглиблення світогляду дітей, їхнього пізнавального та читацького розвитку. Літературознавчий принцип реалізується не лише за рахунок жанрового розмаїття творів і засвоєння літературознавчих уявлень і понять. Не менш важливим є запровадження монографічного підходу у доборі і структуруванні навчального матеріалу у підручниках. Тут маємо певну концепцію подання відомостей про українських і зарубіжних авторів, що передбачає добір найважливіших відомостей про життя і творчість письменників, стимулювання інтересу учнів до особистості визнаних митців художнього слова шляхом актуалізації вже відомої і нової інформації; мотивацію до самостійного читання їхніх творів; можливість розгляду дітьми портретів митців, залучення до елементарної краєзнавчої роботи літературного характеру. Наприклад, вже у 2 класі (другий семестр) діти читають короткі відомості про Т. Г. Шевченка,

розглядають автопортрет поета, одержують завдання для групової роботи. («Попрацюйте разом! Пригадайте краї місця, пов'язані з його іменем?») У 3 класі знання про життя і творчість поета розширюються, діти продовжують дослідницьку роботу, розглядають репродукцію картини поета. У 4 класі у «Поетичній світлиці» на учнів чекає нова зустріч з геніальним поетом і художником, продовження дослідницької роботи.

2. Методика роботи з оповіданням

Оповідання – це невеликий художній твір. Спинимось на деяких особливостях підготовки учнів до сприймання і читання оповідань. Їхня тематика у «Читанках» досить різноманітна. Оповідання поділяються на:

- 1) оповідання, в яких діють люди;
- 2) оповідання про природу і діяльність у ній людей.

Для цілеспрямованої підготовки до сприймання текстів такого жанру доцільно умовно згрупувати їх за змістовими ознаками і тим, наскільки вони близькі життєвому досвіду учнів. В опрацюванні **науково-популярних оповідань** необхідно передбачити особливості сприймання молодшими школярами історичного часу, певної реальності зображених подій. Для свідомого сприймання цих оповідань важливо наперед визначити місце словникової роботи – до первинного слухання твору, під чай читання чи після цілісного сприймання тексту. Щоб правильно розв'язати це питання, вчитель зіставляє складність тексту з рівнем готовності учнів, враховує, які слова, поняття вже були в активному словнику дітей, тобто опрацьовувались на інших уроках.

Значною у підручниках є **група оповідань на морально-етичні теми**, в яких висвітлено певні риси характеру людини, його поведінка під час спілкування (наприклад: дорослих і дітей-ровесників, які діють у знайомих ситуаціях). Однак самостійно визначити мотиви вчинків дійових осіб учням складно. Тому, опрацьовуючи такі твори, доречно створити на уроці ситуацію колективного обговорення та оцінювання ключових епізодів. До первинного

читання важливо зберегти таємницю сюжету, якщо є можливість, поставити проблемне запитання. Вступна бесіда до творів морально-етичної спрямованості має бути стислою і адекватною ідеї саме цього твору.

Первинне ознайомлення учнів з текстом оповідань можна організувати різними способами, залежно від складності твору. Якщо спочатку твір сприймається шляхом самостійного мовчазного читання, то перед цим доцільно запропонувати школярам конкретне завдання. Наприклад: «Прочитайте оповідання. Підготуйтеся відповісти, в який час відбувалися описані події»; «Прочитайте і знайдіть незрозумілі слова»; «Прочитайте і скажіть, скільки тут дійових осіб». Якщо новий текст діти читають вголос, скажімо, ланцюжком, перед цим корисно запропонувати за 1,5–2 хв пробігти його очима (проглядове читання доступне у 3–4 класі), щоб мати загальне уявлення про межі твору, абзаци, вихопити зором деякі нові слова тощо. Якщо це робиться часто, у дітей поступово виробляється навичка переглядати текст, виділяючи його зовнішні ознаки (абзаци, частини, різні шрифти, незвичні слова), співвідносити розташування малюнків з текстом, виділяти діалоги тощо і таким чином орієнтуватися в його структурі.

У багатьох випадках, якщо читається об'ємний або емоційно напружений текст, доцільним є комбіноване читання. Це має кілька переваг: по черзі з учителем можуть читати діти, які підготувались до рольової гри «Я – вчитель», «Я – диктор», загострюється увага до читання товариша (бо треба пильнувати за текстом), збільшуються можливості самостійного читання вголос, що має неабияке значення, коли опрацьовуються великі за обсягом тексти. Вчителю варто брати на себе читання діалогів, експресивно насичених уривків речень, які треба виділити логічним наголосом або передати підтекст.

Враховуючи спосіб первинного ознайомлення з твором, вчитель вирішує, як попередньо вправляти дітей у читанні багатоскладових слів, маловживаних або сумнівних щодо вимови. У підручниках такі слова, як правило, вказані відразу після тексту. Але не всі вчителі достатньо відпрацьовують їх з учнями. Залежно від складності їх можна читати по-різному: спочатку про себе, потім

вголос усім класом, по рядах, групами вибірково окремими учнями; спочатку повільно, потім швидше; голосно і тихо. Іноді корисно обмежити підготовку до читання тільки повідомленням назви твору і його автора, або про те, як створювався твір. Іншого разу доречно показати видання, де твір представлено повністю, тощо.

Підсумовуючи викладене, підкреслимо найважливіше: тривалість і розгорнутість змістової та емоційної підготовки учнів до сприймання нових творів та первинне ознайомлення з текстом потребує від учителя врахування попередніх знань учнів, складності сюжету, насиченості тексту художніми засобами, наявності нових понять, історичного матеріалу, близькості зображеного до життєвого досвіду дітей. Вчитель шукає шляхи до розуму й почуттів дитини: від тексту до учня чи навпаки — від особистих вражень, досвіду дитини, навколишнього життя – до змісту нового твору.

Увага!

1. Твори насичені драматичними подіями краще сприймаються в голосному прочитуванні.

2. Оповідання про природу, які не мають виразного емоційного змісту, можна давати для мовчазного первісного читання. Вивчені раніше твори порівнюються, спираються вже на вивчене і засвоєне.

Особливості аналізу оповідання:

– вчитель ставить питання, які вимагають аналізу, порівняння, зіставлення, оцінювання подій, поведінки героїв твору тощо;

– діти повинні самостійно дійти певних висновків щодо поведінки персонажів;

Методисти рекомендують:

1) не відразу виправляти помилкові судження дитини, неправильну характеристику персонажів;

2) надати дітям можливість самостійно (за допомогою вчителя) дійти відповідних висновків; (рекомендують поставити запитання: чому ти так вирішив? Чому саме так, а не інакше?)

3. Методика роботи із казкою

Казка відома дітям з дошкільних років. Її привабливість – у сюжетності, таємничості, фантастичності. Казка – особлива, вироблена віками форма художнього відображення життя, що супроводжує людину з дитинства. Високо оцінюючи казку як ефективний засіб виховання, К. Д. Ушинський писав: «Багато казок ідуть, звичайно, з далекої язичницької давнини, коли вони були зовсім не казками, а щирими віруваннями народу. Але багато з них, очевидно, народ переробив або їх наново склав навмисне для дітей. Це перші і блискучі спроби народної педагогіки, і я не думаю, щоб хто-небудь був спроможний змагатися у цьому випадку з педагогічним генієм народу... Я рішуче ставлю народну казку недосяжно вище від усіх оповідань, написаних навмисне для дітей освіченою літературою».

І. Франко у післямові («Байка про байку») до збірника власних казок, адресованих насамперед дітворі, особливо підкреслював доступність для дитячого сприймання казкових образів, мотивів, мови казок, відзначав велику впливову силу казки: «Розповідаючи про звірів, казка «підморгує однією бровою до людей».

Казковий світ у «Читанках» охоплює казки для тварин, чарівні, соціально-побутові. Осягнення метафористичності, морального і соціального змісту здійснюється на основі усвідомлення дітьми «змішування» у казці різних світів — реального і фантастичного. Поряд з цим, казка є специфічним текстом, у якому є зачин, основна частина, кінцівка. Для осягнення казки треба, щоб учні виділяли місце і час подій, вміли розпізнати характери персонажів за їхніми вчинками. Особливо слід звертати увагу дітей на звичайні речі, які часто є основою побудови комічної або трагічної ситуації у казці. Наприклад, рукавичка (казка «Рукавичка»), глечик і тарілка (Лисичка та журавель»), колосок («Колосок»), булава (Кирило Кожум'яка»), гніздечко («Кривенька качечка») та ін. Без цих речей не було б казки.

Найбільш доступним і методично виправданим в опрацюванні казок є сюжетно-образний аналіз. Тобто спочатку діти з'ясовують про кого казка, яка вона (про тварин, чарівна), а потім йде робота над композицією та образними засобами тексту.

У казках поряд із людьми діють тварини. Нерідко вони є носіями морально-етичного змісту твору (наприклад, «Лисиця та їжак», «Дрізд і голуб», «Мудра дівчина», «Кобиляча голова», «Кривенька качечка» та ін.). Зауважимо, що в казках немає відвертої моралі, вона впливає із вчинків героїв.

Оскільки казки передавались із вуст в уста, то поступово визначались і особливості їх розповіді. На це слід звертати увагу учнів під час читання. У деяких випадках учителю доцільно розпочати розповідати казку або частину її прочитати, а частину – розповісти. У читанні казки методисти рекомендують дотримуватись розповідного тону. Казка має зачин і кінцівку, які є своєрідним зверненням до слухачів. Ці частини слід читати уповільнено, виділяючи голосом тавтологічні повтори («Жили-були собі...»). Дія в казці, як правило, з самого початку розгортається динамічно. Для образних засобів багатьох казок характерним є вживання усталених епітетів, пестливих слів, повторів, римованих зворотів. Учитель звертає увагу на те, що наростання дії, напруження у психологічному стані героїв посилюється з кожним повтором, а тому слід виділяти голосом новий відтінок розповіді. Щоб захопити дітей казкою, надаємо голосу своєрідного казкового тембрового забарвлення. Вчитель озвучує твір наче живий свідок того, про що читає (розповідає), і немов переказує діалог, уявляючи поведінку персонажів, їхні наміри. Емоційно-образна інтонація реплік у такому разі збігатиметься з емоціями героїв.

У початкових класах мова йде лише про набуття загального уявлення про казку та її відмінностях щодо інших творів. Від дітей не варто домагатися наукового визначення казки, адже діти не усвідомлюють його змісту, хоч запам'ятовують формулювання.

Методичні рекомендації

1. У процесі читання варто розкрити своєрідні ознаки казки: фантастичність, змальовування незвичайних подій з участю звірів, явищ природи і людей, специфічний зачин, типово казковий виклад з повтором однотипних дій, кінцівка.

2. Казкову ситуацію діти сприймають як гру. Відтак немає потреби повторювати відоме їм і підкреслювати, що казковий сюжет видуманий. Тому варто зосередити дитячу увагу на моральних і людських категоріях персонажів.

3. Вчитель повинен пам'ятати, що істотна особливість казки полягає в тому, що повчальність тут виражена не нав'язливо, не прямолінійно.

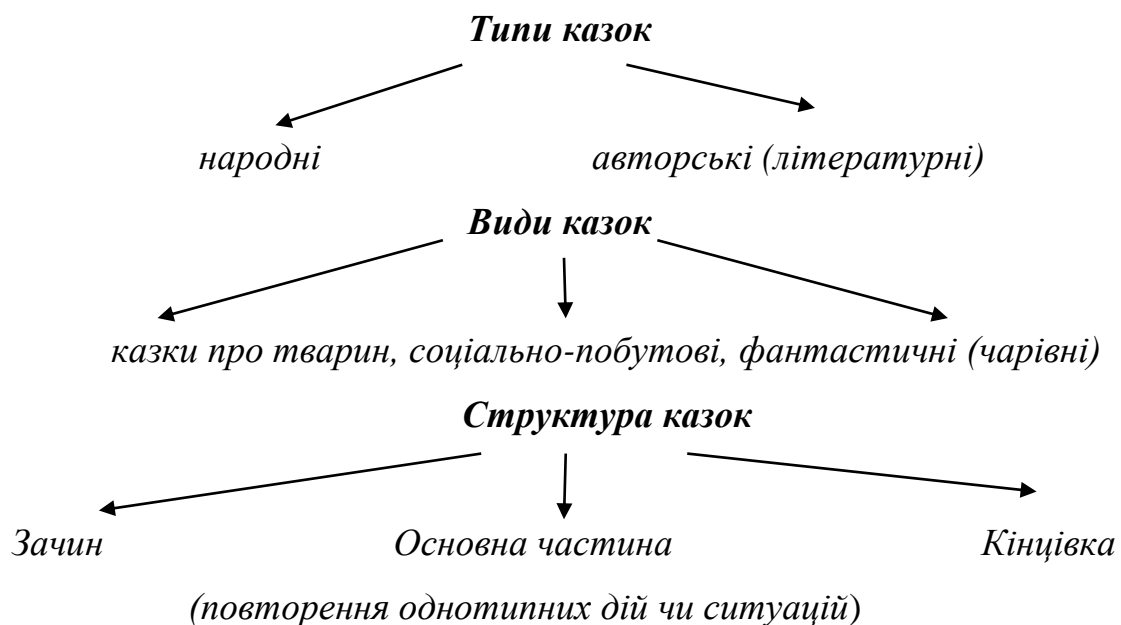
4. Головна увага має бути зосереджена на тому, щоб діти свідомо розуміти текст казки, чітко уявляли послідовність розгортання подій і мотиви дій персонажів.

5. Застосовувати різні види творчих робіт:

1. заохочувати учнів до написання казок (створення казок засіб розумового і естетичного розвитку дітей);

2. читання в особах (текст багатьох казок піддається прочитуванню в особах);

3. у роботі над казкою широко застосовувати прийоми інсценізації та драматизації.

Упродовж третього року навчання увагу учнів можна привернути до особливостей будови казки. Учні без труднощів усвідомлюють одну з важливих особливостей багатьох казок – *повторення однотипних дій чи ситуацій*. Повторюючи їх, автор казки досягає послідовного розгортання подій. З повтором пов'язана поява нових обставин або нових дійових осіб казки. Повтор епізодів визначає структуру казки.

Неодмінною частиною казки є її кінцівка. У ній – результат усього здійсненого героями казки. На композиційну частину треба звернути увагу: поставити питання: «Чим закінчується казка?»

Педагогічна цінність казки полягає в тому, що в ній перемагає справедливість.

Особливості побудови уроків читання казок. Структура уроків читання казок нічим не відрізняється від будови уроків опрацювання оповідань. Після ознайомлення з текстом казки і тлумачення (при необхідності) слів і виразів застосовуються вибіркоче читання, відповіді на запитання, складання плану (малюнки і слова), різноманітні форми переказування. Зміст, мета і завдання кожного з цих етапів залежить від тексту казки.

Висновок: основна вимога, які ставляться до всіх уроків – усвідомлення змісту тексту. Тільки в цьому випадку можливе здійснення освітньої і виховної мети уроків читання. Аналіз казок збуджує дітей до формулювання оцінюючих суджень. Це важливо для розвитку мислення дітей. При розгляді казок добре ставити запитання для узагальнень і роздумів.

4. Методика роботи із байкою

Байка (від слова «баяти» розповідати) – коротке, переважно віршоване, алегоричне оповідання повчального змісту, яке складається з розповідної частини та висновку – повчання, яке називають мораллю. У вчинках персонажів байок – звірів, птахів, рослин – зображуються і висміюються людські вади. Засновником цього жанру вважається Езоп, який жив понад дві з половиною тисячі років тому в Давній Греції, Греки називали знаменитого байкаря Айсопос.

Він був рабом, за походженням не греком, а чужоземцем фракійцем чи фрігійцем. Доля закинула Езопа на острів Самос у Егейському морі. Про його мудрість склали легенди. Він був далеко розумніший за своїх сучасників, яких він повчав своїми байками. Професор Андрій Білецький зазначає, що ми й не знаємо, чи справді Езоп був автором усіх тих байок, які йому приписують. Але він перший байкар, ім'я якого відоме людям. Напевно, байки створювали і до цього. Створював їх народ, який був найпершим ба карем, ще давнішим за Езопа. Майже всі народи світ мають свої байки. І серед них є багато схожих на сюжети, запозичені в Езопа. У Росії в другій половині XVIII і в першій половині XIX ст. складав віршовані байки талановитий байкар Іван Крилов, у Франції – Жан Лафонтен, який жив у XVII ст. На Україні теж чимало письменників склали свої байки за зразками Езопових. У XVIII ст. – Григорій Сковорода, у XIX ст., – Петро Гулак-Артемівський, Євген Гребінка, Леонід Глібов. У кожного з них є схожі між собою байки і кожна з них по-своєму цікава й повчальна і для сучасників.

Молодші школярі читають на уроках у 3–4 класах вісім байок. Їхні автори – Езоп, Л. Глібов, Олена Пчілка, І. Крилов. У змісті підручників (4 клас) є елемент інтеграції української і зарубіжної літератури, що сприяє його зв'язку з основною школою. У підручниках діти ознайомляться з елементарними визначеннями понять «байка», «байкар», «мораль байки». Розпочинається вивчення творів цього жанру у 3 класі з байок Леоніда Глібова.

Методичні рекомендації

1. Наголосити, що байки мають переважно віршований характер.
2. На етапі підготовчої бесіди не варто говорити про алегоричність байки.
3. Не наголошувати (так, як і в казці), що описані події умовні, оскільки діють звірі. Навпаки описане в байці варто розглядати як реальне життя тварин.
4. Рекомендовано аналізувати вчинки персонажів, особливості їхньої поведінки тощо. Вчимо дітей висловлювати своє ставлення до героїв і настановимо дітей, що у байці є алегоричні образи.

5. Методика роботи з віршами

Особливості роботи над віршами. Вірші: сюжетні (епічного характеру), які мають початок події, розвиток події, завершення події. Легше працювати над сюжетними віршами. Підготовча робота проводиться коротко, записуємо тлумачення незрозумілих слів. Перед читанням вірша ставимо завдання.

Перше прочитування і постановка питань по змісту. Під час другого читання звертаємо увагу на виразність читання. Поетичні твори відзначаються тим, що в них кожне слово точне, влучне, образне. Тому при читанні треба передати цю образність. Звертаємо увагу на особливості прочитання поетичних рядків (робимо невеличку паузу для підтримки рими). Звертаємо увагу на ритму мелодіку вірша, на темп читання. Під час другого читання готовимо учнів до аналізу зображувальних засобів.

Розкриття змісту в єдності з художніми засобами. Можемо використовувати загадки. Запропонуємо цікаву роботу, паузу, фізкультхвилинку. У віршах застосовуємо творчі перекази (діти розказують свій сон) щоб використовувати епітети. У підсумковій бесіді визначаємо головну думку.

Вірші ліричні становлять складність, бо в них нема сюжетного розвитку.. Як краще ознайомити дітей з ліричною поезією? Важливо, коли вчитель читає поезію сам, і краще – напам'ять. Цей прийом заохочує дітей до активного сприймання, адже вони чують, як вільно, захоплено читає вчитель. Якщо твір великий, бажано, щоб деякі рядки чи строфи вчитель теж читав, не заглядаючи до книжки, а вдивляючись у вічі дітей, передаючи їм свої почуття. Якщо є вдалий фонозапис, то варто прослухати його разом з учнями. Цей спосіб з-поміж інших виграє тим, що виконання артиста діти сприймають особливо загострено, вслухаючись у незнайомий голос. Запис тієї чи іншої частини тексту можна слухати неодноразово.

Твори пейзажної лірики потребують попередньої підготовки. Для повноцінного сприймання пейзажних поезій важливо емоційно налаштувати учнів безпосередньо перед читанням і слуханням твору. Дуже добрим але, на

жаль все більш рідкісним явищем є нагромадження в учнів цілеспрямованих спостережень за станом природи з метою їх актуалізації на уроках читання.

Щоб діти добре прочитали вірш, треба щоб вони сприйняли те про що йде мова. Попередня робота може бути екскурсія. Перед їх вивченням доцільно прослухати музичний твір, який настроїть дітей на слухання вірша.

Можна говорити тільки по задум автора. а не його почуття. Можемо застосовувати картинку (щоб зміст вірша відповідав картині, щоб не перетворився на роботу над картиною).

Є ще вірші соціально-політичного змісту: про працю і життя людей, про батьківщину, про патріотизм. Робота над такими творами завершується певним закликком до учнів. Але цей заклик повинен бути ненав'язливим, має виходити з змісту бесіди.

Лекція № 4

Тема: Методика вивчення творів різних жанрів

План

1. Методика роботи з легендою.
2. Методика роботи з науково-пізнавальною статтею в початковій школі.
3. Методика роботи з прислів'ями, приказками, скоромовками, чистомовками, загадками.

Мета: ознайомити студентів з методикою роботи з легендою, науково-пізнавальною статтею та малими фольклорними жанрами на уроках літературного читання в початковій школі, висвітлити жанрові особливості цих творів, розвивати творче мислення, сприяти формуванню пізнавального інтересу.

Методи: пояснювально-ілюстративний; словесні – лекція, бесіда; проблемний, інтерактивні – мозковий штурм.

Ключові поняття: художній твір, жанр твору, легенда, науково-пізнавальна стаття, історичний нарис, прислів'я, приказка, скоромовка, чистомовка, загадка, методика роботи.

Література

- Коваль Ганна. Урок читання у початкових класах. Зміст та дидактична структура / Г. П. Коваль. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 80 с.
- Мартинюк О. Урок літературного читання для 3 класу відповідно до оновленого кола читання / О. Мартинюк // Початкова школа. – 2017. – № 5. – С. 6–8.
- Методика викладання української мови : навчальний посібник / За ред. С. І. Дорошенка. – К. : Вища школа, 1992. – 398 с.
- Науменко В. О. Уроки літературного читання в 2 класі : метод. посіб. для вчителя / Віра Науменко. – К. : Генеза, 2013. – 280 с.
- Науменко В. О. Уроки літературного читання в 3 класі : метод. посіб. для вчителя / Віра Науменко, Леся Харітоненко. – К. : Генеза, 2014. – 272 с.

– Савченко О. Розуміння молодшими школярами літературних творів: сутність процесу і засоби формування / О. Савченко // Початкова школа. – 2017. – № 8. – С. 6–11.

– Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах : посіб. для вчителя / О. Я. Савченко. — К. : Освіта, 2007. – 205 с.

Конспект лекційного змісту

1. Методика роботи з легендою в початковій школі

Легенда – народне сказання або оповідання про якісь події чи життя людей, оповите казковістю, фантастикою.

Переказ – це невелике усне оповідання про визначні історичні події та їх героїв. Звідси випливає, що легенди і перекази доступні для сприймання учнів 3 і 4 класів. У підручниках з читання пропонуються легенди і перекази про героїчне минуле нашого народу, про походження назв міст, птахів, рослин, а також біблійні легенди. У них міститься значний пізнавальний і виховний потенціал. Діти щиро переживають горе і нещастя людей, дізнаються про традиції української народу, про рослинний і тваринний світ.

Легенди за змістом подібні до фантастичних казок; у них також головну роль відіграє чарівний, фантастичний елемент. Але сюжети легенд більше, ніж казкові, зорієнтовані на достовірність зображуваного. Багато легенд ґрунтується на біблійних сюжетах (про створення світу, перших людей, про Ісуса Христа, Божу Матір, пророків, апостолів, святих). Тому перед вивченням легенди дітей треба ознайомити з тими чи іншими біблійними іменами, сюжетами, подіями. Наприклад, перед вивченням легенди «Суд Соломона» дітям потрібно розповісти, що Соломон був найрозумнішим царем, розказати про нього.

Значна частина сюжетів легенд походить від давніх міфологічних вірувань і уявлень. Це можуть бути легенди про перетворення людини на різні предмети чи тварини, про переселення душ у тварини і рослини. Це легенди про походження калини, верби, папороті. Такі легенди легше сприймаються дітьми, бо вони дуже схожі до казок. Дитяча уява не повинна загострюватися на

розвінчанні фантастичності у таких легендах. Діти повинні провести паралель, що, наприклад, калина така ж красива, як і молода дівчина. За допомогою таких легенд про перевтілення людей у рослини діти повинні навчитися поважати і любити красу природи. Доцільно перед вивченням таких легенд розповісти учням про ту чи іншу рослину.

Також уже в давньоруських літописах зафіксовані легенди, пов'язані з історичним минулим нашого народу. У них відображена боротьба наших предків зі степовими кочівниками, татаро-монгольськими ордами, подвиги козацтва та інші моменти з історії визвольних змагань українського народу. Ці легенди є найправдоподібніші. Дечим вони схожі до оповідань. Наприклад, у легенді «Панщина» розповідається про конкретний період життя українського народу, про знущання, які перенесли українські селяни.

Перед вивченням історичних легенд і переказів дітей слід ознайомити з тими чи іншими історичними фактами. Чимало цих творів пов'язано з назвами різних місцевостей, які можна вивчати після розповіді про цю місцевість. Такі легенди і перекази містять народне тлумачення їх незвичайного походження назв.

Установкою на достовірність і одно сюжетністю, нестійкою, довільною формою легенда відрізняється від казки, в якій так чи інакше підкреслюється нарочитість, вигаданість зображеного. Значним фантастичним, іноді міфологічним елементом легенди відрізняються від переказів, що характеризуються більшою реалістичною, фактичною правдивістю, позбавлені алегоризму.

Структура уроків читання легенд і переказів така, як і казок. Учитель близько до тексту розказує або читає легенду (переказ). Після ознайомлення з текстом і тлумаченням слів та висловів застосовується вибіркоче читання, відповіді на запитання, складання плану, різноманітні форми переказування. Зміст, мета й завдання кожного з цих етапів залежить від тексту.

Головна увага має бути зосереджена на тому, щоб школярі свідомо розуміли текст легенди, чітко уявляли послідовність розгортання подій і мотиви

поведінки персонажів. Із відповідей на питання до змісту класовод визначає, чи опанували діти сюжетну канву твору і змальованих картин.

Працюючи над легендою чи переказом, не слід випускати з поля зору вимог, які ставляться до всіх уроків читання: домогтися усвідомлення змісту.

Отримані відомості з прочитаних легенд учні зможуть використати на уроках природознавства, народознавства та інших.

2. Методика роботи з науково-пізнавальною статтею в початковій школі

Жанровою особливістю науково-пізнавальної статті є використання **наукової і спеціальної термінології**. Однак у ній нерідко дається і образне уявлення про предмети, використовуються образні засоби мови. У такому випадку науково-пізнавальна стаття наближається до художнього твору. Вона відкриває учням історію і сучасний навколишній світ – у цьому її **пізнавальне** значення, а також містить великий **виховний** потенціал.

У читанках вміщені науково-пізнавальні статті з елементами відомостей історичного, природничого характеру. Перед читанням статті вчитель вводить учнів в коло тих понять що становлять її зміст. Насиченість тексту фактичними даними потребує ґрунтовних пояснень, знаходження аналогій, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. З'ясовуються слова і вирази, які не були пояснені у вступній бесіді. Перевіряється й поглиблюється розуміння учнями наукових термінів, окремих фактів. Аналіз статті, як правило, проводиться за частинами, щоб охопити читанням більшу кількість учнів, щоб вони добре усвідомили зміст та структуру. У процесі первинного читання більше уваги приділяється усвідомленню окремих виразів слів. Перевіркою результативності роботи над статтею має стати узагальнююча бесіда.

3. Методика роботи з прислів'ями, приказками, скоромовками, чистомовками, загадками

Прислів'я та приказки – унікальні малі форми» які дуже стисло передають широке узагальнення. Це своєрідні краплини народної мудрості, здорового, глузду, трудового і життєвого досвіду, концентроване втілення моральних і естетичних поглядів, оцінок вироблених народом протягом тривалого часу. Саме цим пояснюється велика різноманітність прислів'їв про Батьківщину, стосунки в родині, звички і потреби людей, їх ставлення до праці, знань, природи, оцінка моральних якостей, поведінки людей тощо. Робота над змістом прислів'їв розвиває у дітей мислення, спостережливість, збагачує мовлення образними, влучними висловами. Володіння прислів'ями шліфує думку людини, збагачує мовлення, залучає до рідної культури. В основу кожного прислів'я покладено конкретний випадок, предмет, явище, факт, який переведений на рівень широкого узагальнення, а тому його можна застосувати до багатьох схожих явищ. Наприклад, у 2 класі в темі «Наче вулик, наша школа» діти читають низку прислів'їв, серед них *Як посолити, так і їстимеш*. Воно подано після казки «Лисичка та журавель».

З одного боку, його зміст передає очевидний життєвий факт, що несолоня їжа несмачна. Це його пряме значення. Разом з тим прислів'я несе з собою і переносний узагальнений смисл: будь-яка справа вимагає взаємності, доброго ставлення один до одного. Враховуючи пізнавальні можливості молодших учнів, у поясненні смислу прислів'їв слід прагнути, щоб діти спочатку зрозуміли їх прямий, а потім переносний смисл.

У 2 класі прислів'я і приказки «розкидано» по темах у зв'язку із змістом творів, що вивчаються. У 3-4 класах вони подані в окремому блоці з поступовим нарощуванням теоретичних відомостей про цей жанр і тематичної різноманітності. Ознайомлення учнів із змістом прислів'їв має заохочувати їх до вивчення і вживання прислів'їв у власному мовленні. Як кажуть, «прислів'я до слова мовиться». Вчителю слід на конкретних прикладах показати дітям, яким чином вводити прислів'я у розповідь, характеристику дійових осіб.

Методичні вимоги:

- розуміння учнями прямого і переносного значення смислу прислів'їв;

- вміння зіставляти зміст прислів'я з конкретним змістом прочитаного або із своїм досвідом;
- добирати прислів'я відповідно до головної думки твору;
- виховувати бажання і вміння застосовувати прислів'я у своєму мовленні;
- розвивати вміння придумувати коротку розповідь за прислів'ям, описувати своє життєве спостереження.

Робота із загадками в початковій школі. На відміну від прислів'їв, які передають узагальнену думку, загадки побудовані як опис конкретних деталей, ознак.

Загадка – це короткий образний опис якогось предмета чи явища, який або яке треба впізнати, відгадати. Діти охоче відгадують загадки. Це стимулює їх до міркування, зіставлення, адже треба подумки перебрати чимало предметів і явищ, поки знайдеться відгадка. Загадка розвиває кмітливість, відкриває у відомому невідоме, вчить виділяти головне, доводити. У творах цього жанру алегорично описується предмет чи явище, тому тут завжди є образ, в основу якого покладено метафору, метонімію, уособлення, перифраз. У 2–3 класах діти набувають певного досвіду загадування і відгадування загадок, тому в 4 класі доцільно узагальнити їх знання про суттєві особливості цього жанру. Зокрема, звернути увагу на те, що в загадці часто називається не сам предмет, а інший, подібний за істотними ознаками, при цьому вказуються найхарактерніші, найяскравіші особливості, які їх об'єднують. Тому, хоч загадка невелика за обсягом, часто складена в ігровій формі, вона відкриває дитині світ з нового, раніше невідомого боку. Не можна зводити роботу над загадкою тільки до відгадування. Дітей треба заохочувати обґрунтовувати відповідь, називати ознаки, що допомогли відгадати, самостійно складати загадки. Загадки, прислів'я, скоромовки доцільно використовувати під час вивчення різних тем. Наприклад пропонувати дітям знайти прислів'я чи приказки які відповідають головній думці прочитаного твору.

ТЕОРЕТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Тема 1. Види переказу на основі тексту

Наступний етап уроку – переказ чи творча робота на основі тексту. У методичній літературі і практиці школи відомі такі види переказів: детальний, вибірковий, стислий, творчий.

Для школярів початкових, класів найлегше переказати детально чи близько до тексту, складніші інші види переказів. Справа в тому, що у школярів відсутні багато реальних уявлень про ті предмети, явища, події, про які вони читають, а це в свою чергу, веде за собою недостатність активного словника, необхідного для того, щоб замінювати одні слова і вирази іншими.

Перекази молодших школярів страждають, крім цього, слабкістю узагальнень. Які ж вимоги пред'являються до переказів? Насамперед у переказі повинна звучати жива мова самого школяра; це значить, що зразок не повинен сліпо копіюватись, зазубрюватись. Але разом з тим необхідно використовувати лексику, мовні звороти, синтаксичні конструкції з тексту, що вивчається на уроці. На перший погляд, ці вимоги суперечать одна одній. Звідси випливає, що необхідно визначити межу і того, і іншого. Мовні засоби засвоюються при читанні, в бесідах, під час аналізу тексту. У результаті такої роботи слова і мовні звороти стають для школяра своїми і під час переказу він не прагне згадати те чи інше речення з твору, а будує їх сам, прагнучи точніше і повніше передати його зміст. Таким чином, підвищується рівень самостійності і пізнавальної активності учнів, підвищується творчий елемент переказу. Учитель має слідкувати за обов'язковим вживанням тих слів, які зустрілись в оповіданні; спостерігає за використанням виразних засобів мови, фразеологічних одиниць, слідкує за тим, щоб зберігся стиль зразка.

У переказі необхідно також дотримуватись послідовності оригіналу, причинно-наслідкових залежностей, повинні бути передані основні факти. Повнота передачі всього суттєвого – одна із найважливіших вимог до переказу.

У переказі також повинні відображатись почуття школяра, його прагнення зацікавити інших. Відомо, що один із основних недоліків переказу – це його

монотонність, сухість. Якщо ж школяр співпереживає разом з героями, якщо його почуття зазвучали у переказі, – значить, творчий рівень переказу високий.

Якість переказу в першу чергу залежить від того, як сприйнятий зразок, чи справив він на учня певне враження, чи правильно він зрозумів його, чи засвоєна мова зразка. У зв'язку з цим доцільно і при читанні, і при аналізі спрямовувати школяра на переказ, пропонувати, переказати окремі фрагменти.

При підготовці до переказу доцільно використовувати такі прийоми:

- підготовка школяра до певного виду переказу;
- бесіда – аналіз змісту, різні види роботи над мовою, виділення тих слів, зворотів, речень, які необхідно буде використати у переказі;
- робота над виразним читанням з метою переносу виразності на переказ;
- логічне та композиційне членування тексту; виділення частин, придумування заголовків до них, складання плану тексту;
- переказ фрагментів;
- зв'язок з життєвими ситуаціями, власним життєвим досвідом.

Отже, для того, щоб перекази дітей відповідали вимогам, що висувають до них, необхідно їх систематично навчати цьому. Найчастіше на початковій стадії навчання використовується детальний чи близький до тексту переказ не тільки через те, що він простіший від інших, але й завдяки іншим якостям. Насамперед він є засобом закріплення в дитячій пам'яті змісту прочитаного в усіх його деталях і зв'язках та засобом засвоєння логіки зразка і його мовних засобів. Але не кожен текст слід переказувати близько до зразка. Невеликі за обсягом твори не рекомендується так переказувати, так як діти запам'ятовують їх.

Починати навчання детальному переказу слід з розповідного тексту, де є сюжет, потім діти вчаться включати в нього елементи опису предметів, елементи міркування. Переказ буде цікавим лише в тому випадку, якщо самому школяреві цікаво переказувати, коли його слухає весь клас, а не лише учитель.

Певну роль у цьому виді переказу відіграють запитання. Але не слід забувати, що питання по змісту знижують рівень самостійності школярів. Самостійним вважається такий переказ, який спирається не на серію запитань за

змістом, а на цілісне сприйняття твору, на знання його композиції, внутрішніх логічних зв'язків.

Необхідно враховувати також недоліки детального переказу: це невміння почати; неповнота передачі заключних частин тексту; збіднення мови. Можуть зустрічатись і інші помилки: порушення послідовності, нерозуміння зв'язків, сюжету.

Полегшує логіку переказу поділ тексту на частини, складання плану та переказ окремих частин. Допоміжну роль у цьому плані виконує вибіркового переказ. Переказати вибірково – це значить вибрати з тексту ту частину, що відповідає вузькому запитанню, наприклад, переказати тільки опис зовнішності персонажа, переказати тільки сцену зустрічі двох персонажів, переказати лише опис природи тощо.

Види вибіркового переказу:

- Переказ окремого епізоду, окремої сцени чи картини за запитанням учителя.
- Переказ епізоду, сцени, уривка за картиною, за ілюстрацією.
- Переказ уривків, взятих із різних частин тексту за заданою темою.

Стислий переказ. Переказати стисло набагато важче, ніж детально, тому такий вид переказу доцільно застосовувати у 3-4 класах. Для стислого переказу школяр повинен вибрати з текстів основний зміст, передати його зв'язно, послідовно, без пропусків, відкидаючи другорядне.

Навчати стислому переказу на основі тих текстів, які для аналізу на уроці діляться на частини, з наступним складанням плану. У цьому випадку з кожної частини виділяється речення, одне чи декілька, яке несе логічне навантаження. Слід відзначити, що надмірне захоплення цим видом переказу може призвести до сухості мови, відучити дітей від використання художніх деталей. Використання на уроках лише детальних та стислих переказів сприяє формуванню особистості, як правило, творчо інертної, не здатної до злету фантазії, а звідси й моральну духовну убогість, приземленість помислів.

Але ж сьогодні ми говоримо про пріоритет саме духовних, творчих і емоційно-ціннісних завдань освіти. Значні можливості для розв'язання поставлених проблем закладено в матеріалах підручників «Читанка» для 2-4 класів. Але, використовуючи тексти підручників, окрім виконання вказаного в підручнику обсягу роботи до певного уроку, вчитель повинен добирати ще й додаткові, що сприяють засвоєнню не лише відомостей про текст, але й здатних розвивати творчий потенціал молодшого школяра.

Після опрацювання й аналізу текстів будь-яких жанрів ми пропонуємо якнайчастіше, якщо дозволяє зміст та структура тексту, використовувати різноманітні види творчих робіт.

Творчий переказ. Його основна мета полягає в тому, що прочитане оповідання передається або ж із зміною обставин чи форми розповіді або потребує доповнити його новими епізодами. У зв'язку з цим можна пропонувати такі **види творчого переказу**: *переказ від першої особи, переказ від імені одного з персонажів, зміна кінцівки тексту чи його структури.*

Переказ від імені першої особи вимагає не тільки граматичних змін, але й значної перебудови змісту. Окрім того, коли дитина переказує від власного імені, вона додає свої емоції, жести, інші засоби виразності мовлення.

Переказ від імені одного з персонажів – ще складніший вид творчої роботи. Адже крім вище названого, учень, перевтілюється в того чи іншого героя, від імені якого ведеться розповідь.

На більш високому рівні школярі можуть доповнити і авторський текст. Такий вид переказу особливо подобається дітям, адже є можливість проілюструвати свої акторські здібності. Та, на жаль, у шкільній практиці він використовується вкрай мало. Зміна кінцівки тексту чи інші творчі доповнення до тексту розвивають в учнів фантазію, уяву, створюють можливості для виявлення власних літературних здібностей. Але творчі доповнення до тексту можуть бути правильно зроблені лише у тому випадку, коли школярі добре усвідомили текст, запам'ятали всі обставини, за яких відбувається дія.

Доповнення можуть бути найрізноманітнішими. Переказуючи, наприклад, оповідання В. Осеєва «Сім'я у нас одна», діти можуть розповісти про власну сім'ю. Дітей особливо приваблюють такі доповнення, у яких «проектується» доля героїв. Не завжди їм легко це зробити, але припущення школярів завжди відображають їх власну життєву позицію. Доповнювати прочитаний текст можна співставленнями з фактами, аналогічно описаними, але взятими з життя чи інших джерел, а також вираженням свого ставлення до того, про що розповідається.

Для підвищення емоційного рівня сприймання художнього тексту, для розвитку уяви використовується також **словесне малювання, або ілюстрування**, яке проводиться за запитаннями чи завданнями типу: «Як ви уявляєте героя, певні картини чи явища?» Усний опис тієї картини, яку уявляє учень, і яку зміг би намалювати, якби був художником, розрахований насамперед на розвиток уяви, фантазії, яка переносить дійових осіб оповідання в ті чи інші обставини. При цьому також залучається власна емоційна пам'ять. Окрім того, учні мають можливість порівняти всі образи з образами, створеними письменниками.

Ілюстрування тексту допомагає школярам усвідомити зв'язок двох видів мистецтва – живопису та літератури. Добираючи картини художників, чи створюючи власні, вони бачать, як за допомогою слова чи фарби можна розповісти про явище або предмет навколишньої дійсності.

Варіантом словесного малювання є екранізація. У шкільній практиці вона використовується рідко, але досвід показує, що це одне з найулюбленіших занять дітей. Адже всі вони люблять фільми, а взяти самим участь у їх створенні – то неперевершена насолода. Учня пропонується словесно намалювати ряд кадрів, уявляючи, що все це відбувається на екрані. Крім того, вони самі обирають однокласників на ту чи іншу роль. Тут також створюються можливості для відтворення власних авторських здібностей. Один учень, ведучий, називає кадри, тобто, уявні картини, що відповідають послідовності подій, описаних у творі. Інші персонажі намагаються їх відтворити, виявляючи при цьому свої акторські

здібності, перевтілюючись у своїх героїв, їхні слова мають відповідати змісту тексту.

Покажемо на прикладі, як можна екранізувати оповідання В Сухомлинського «П'ять дубків» (2 клас).

Кадр перший. Голос за кадром. Два першокласники, Дмитрик і Сергійко пішли з учителем до лісу. (Діти разом з учителем ідуть).

Кадр другий. Голос за кадром. Учитель викопав по три маленьких дубочки і сказав (Учитель робить вигляд, що копає, а далі говорить): «Віднесіть їх додому і посадіть коло хати».

Кадр третій. Голос за кадром. Приніс Дмитрик дубки, викопав ямку, посадив дубок. Потім глянув на інший і здалося йому, що корінці у нього дуже кволі. (Дмитрик все це відтворює).

Кадр четвертий. Голос за кадром. Викинув він дубок на вулицю. Потім подивився на третій, і знову йому здалося, що гілочки у нього слабенькі. Він викинув і третій дубок. (Дмитрик розглядає гілочки і по одній викидає їх, проявляючи при цьому власні емоції).

Кадр п'ятий. Голос за кадром. А Сергійко прийшовши додому, відразу, не розглядаючи, посадив усі гри дубки. (Сергійко копає ямки, обережно бере дубки і садить їх у землю, робить вигляд, що поливає).

Кадр шостий. Голос за кадром. Потім Сергійко вийшов на вулицю, побачив два дубки, що лежали у канаві. Потім взяв їх і посадив, поруч із своїми трьома дубками. (Сергійко розглядає дубки, знову обережно бере їх, викопує ще дві ямки і саджає їх).

Кадр сьомий. Голос за кадром. Поливає Сергійко свої дубки, бо знає, що деревця потрібна волога. А Дмитрик забув про свій дубок. (Діти відтворюють те, про що говорить диктор).

І нарешті, однією із складних, але цікавих форм творчої перебудови тексту є *інсценізація*. Інсценізувати рекомендується тексти, в яких є діалог, тоді його зміст легко відтворити. Переходом від звичайного читання до інсценування

слугує читання в особах, яке також проводиться після аналізу тексту, де вже відшліфовані репліки кожного з персонажів.

Учитель початкової школи має враховувати і ту обставину, що практично всі види роботи повинні бути виконані на уроці, так як діти, особливо весною і восени більше зайняті допомогою батькам на городі чи в полі. Також не всі батьки через свою зайнятість не можуть приділяти належної допомоги у виконанні домашніх завдань. Тому домашні завдання слід практикувати такі, які не вимагають багато часу і які можна підготувати, виконуючи певну роботу по господарству. Вони мають розвивати спостережливість, допитливість, зацікавленість та самостійність. Наприклад, вивчаючи твори, про тварин, слід практикувати такі завдання: поспостерігайте за домашніми тваринами, як вони себе поведуть, що люблять їсти, як показують свою радість чи незадоволення, як реагують на вас чи на ваших батьків; які рослини ростуть у вашому саду, на городі? Розпитайте у своїх батьків про вашу родину, близьких родичів, чим вони люблять займатись, у чому досягли майстерності? Дізнайтесь у своїх бабусь чи дідусів про історичне минуле нашого народу, про цікаві події, які їм довелося пережити, у яких брали участь самі. Знайдіть серед своїх родичів чи сусідів людей, що займаються якимись ремеслами, гарно співають, вишивають, малюють, поспілкуйтесь з ними. Такі завдання діти будуть виконувати із задоволенням. А крім того, вони матимуть певний виховний вплив.

Тема 2. Урок позакласного читання в початкових класах – основна форма керівництва самостійним дитячим читанням

Сучасне **позакласне читання** – складова частина навчального предмета читання й розвитку мовлення. Його **мета** – забезпечити педагогічне керівництво самостійним читанням учнів. Позакласне читання учнів покликане формувати **основи читацької самостійності**:

а) орієнтуватись у книжковому світі, добирати для читання високо художні твори відповідно до літературних уподобань, інтересів;

б) повноцінно сприймати твір, грамотно працювати з його текстом (правильно, швидко, виразно, свідомо читати);

в) осмислювати й відтворювати зміст прочитаних творів, висловлювати своє ставлення до прочитаного, тобто формувати здатність самостійно засвоювати з прочитаного те найкраще і найцінніше, що виробило людство впродовж століть.

Цілі уроку позакласного читання – розширити, поглибити знання, здобуті під час класного читання, познайомити молодших школярів з широким колом доступної для них літератури; розвивати за допомогою читання бажання й уміння вчитися, інтереси і нахили.

Навички роботи з текстом, набуті на уроках класного читання, використовуються далі на уроках позакласного читання: виділяти головну думку, характеризувати героїв твору, виявляти ставлення до зображуваних подій, вчинків героїв, зіставляти прочитане з життям.

Завдання позакласного читання:

– ознайомити учнів початкової школи з дитячою літературою, що входить у коло читання молодших школярів, у всій її різноманітності;

– формувати в них інтерес до книги, до самостійного читання;

– розвивати уміння повноцінно сприймати літературні твори, навчати осмислювати й відтворювати зміст, висловлювати своє ставлення до прочитаного;

– формувати елементарні морально-естетичні уявлення.

Самостійне читання, тобто добровільне, індивідуальне, – це читання учнів без безпосередньої допомоги вчителя чи бібліотекаря, батьків, друзів, звернення до кола доступних книг.

У роботі з книгою важливим є поєднання таких трьох аспектів: розширення читацького кругозору (постійно дізнаватися про нові книги); розуміння й виконання правил користування книгами; вдосконалення самостійної читацької діяльності, швидкості й точності орієнтування в доступному колі читання.

Форми керівництва позакласним читанням різноманітні. Це – уроки позакласного читання, індивідуальна робота з окремими учнями або групами учнів, масова позакласна робота учнів у зв'язку з читанням (підготовка ранків, вікторин, конкурсів на краще читання творів, інсценізацій книжок, книжкових виставок); пропаганда читання у сім'ях учнів.

Урок позакласного читання як основна форма керівництва самостійним дитячим читанням виділяється з числа навчальних годин, відведених на читання, включається в розклад, облікується в класному журналі.

Між уроками позакласного читання учитель щотижня здійснює контроль та надає допомогу учням у самостійному читанні через ведення читацьких щоденників, індивідуальних бесід тощо.

Формування читацької самостійності учнів здійснюється на уроках позакласного читання за такими **етапами**: підготовчий, початковий і основний.

Структура уроку позакласного читання на **підготовчому етапі**:

- Бесіда, що передує читанню вчителя і готує дітей до сприймання твору (2–3хв).
- Виразне читання й перечитування вчителем твору (3–7 хв).
- Колективне відтворення прослуханого, роздуми над прочитаним (4–5хв).
- Перегляд книги для відшукування певного твору (4–5хв).
- Рекомендації щодо самостійної роботи з книгою вдома, у класі, в позаурочний час (2–3хв).

Методичні рекомендації:

До 1-го етапу уроку. Спрямування бесіди на формування бібліотечно-бібліографічних понять; налаштування на сприймання книги.

На 2-ому етапі уроку важливим є зразкове, виразне читання вчителя, яке потребує від нього серйозної підготовки.

Особливістю 3-го етапу уроку є те, що використовуються лише активні, творчо-пошукові методи опрацювання: інсценізація, літературні ігри, хорова декламація, заучування напам'ять рядків віршів, діалогів, відгадування загадок, вільні висловлювання щодо прочитаного, словесне і графічне малювання та ін.

На 4-ому етапі уроку учні під керівництвом учителя звертають увагу на назву книги, ілюстрації; складають речення з опорою на ілюстрації, зіставляють зміст малюнків із текстом.

На 5-му етапі зосереджуємося на класній виставці книг, рекомендуємо їх вибір.

Організація позакласного читання на початковому етапі:

- учні повинні мати уявлення про книжкову виставку, книжковий плакат;
- знати назви дитячих книжок, творів, з якими неодноразово зустрічалися впродовж року, заголовок книги, прізвище автора, основні правила користування книгою, бібліотечним фондом;
- вміти розрізняти прочитаний твір за жанровими ознаками, пізнавати сюжет знайомої книжки за ілюстрацією;
- правильно називати декілька книжок, які найбільше сподобалися;
- оцінювати за допомогою вчителя вчинок героя, спираючись на текст і власний досвід, самостійно прочитувати запропонований учителем твір (на кінець навчального року).

Структура уроку позакласного читання на початковому етапі:

- Робота з книжковою виставкою (до 5-ти хв).
- Читання учителем художнього твору вголос (7 хв).
- Бесіда-роздуми над прочитаним (5 хв).
- Самостійне знайомство з новою книгою.

– Читання учнями названого вчителем твору мовчки (10–12хв.; 4-ий і 5-ий етапи разом).

– Виявлення й оцінка якості самостійного читання-розгляду книги (7–10хв).

– Рекомендації до позаурочної роботи з книгою (1–2хв).

На 1-му етапі уроку вирішуються завдання на орієнтування в книгах: визначення змісту книги за зовнішніми прикметами; визначення теми за заголовками; розпізнавання одного й того ж твору в різних виданнях; формування вміння з багатьох книг вибрати одну на певну тему.

Особливістю 2-го етапу є те, що учитель читає твір із книги, яка є серед інших на книжковій виставці і на сприймання якої діти вже зорієнтувались методом розгляду-читання на першому етапі.

4-ий та 5-ий етапи проходять як органічне ціле. Завдання вчителя – спрямувати роботу так, щоб учні самостійно налаштовувались на читання нової книги, не відволікались під час читання, вдумувались у її зміст.

Метою 6-го етапу є перевірка готовності учнів до самостійного читання вголос.

До 7-ого етапу. Недоцільно давати дітям списки рекомендованої літератури на канікули, а тим більше змушувати їх до самостійного читання книг. Проте дорослим варто потурбуватися, щоб на канікулах у дитини були цікаві книги.

Організація позакласного читання на основному етапі. У 2-ому (3-ому) класі вчитель основну увагу зосереджує на формуванні в учнів уміння добирати книжки для самостійного читання відповідно до можливостей. Важливою умовою в цій роботі є систематична, керована учителем, власна діяльність школярів з книгою і серед книг на уроках, в позаурочний час.

Основні вимоги до знань і вмінь учнів: учні повинні мати уявлення про науково-художню та довідкову літературу, про жанрове і тематичне багатство бібліотечних фондів; знати принципи розміщення книг на бібліотечних стелажах в умовах вільного доступу, назви декількох дитячих журналів і газет, їх читацьке спрямування, засоби знайомства з ними, відмінні ознаки та особливості

періодичних видань порівняно з іншими друкованими, структурні елементи книжки та їх призначення.

У 3-ому (4-ому) класі продовжується робота по удосконаленню підготовки учнів до самостійного вибору читання книжок. На основі всіх набутих у попередніх класах знань, умінь і навичок в учнів формуються читацькі інтереси.

Основні вимоги до знань і вмінь учнів такі: **знати** зміст понять каталог, каталожні роздільники, каталожна карточка, науково-художня книжка, довідкова література, рекомендаційний покажчик, кращі твори для дітей на певну тему для дитячого читання, важливі характерні ознаки довідкової літератури, прийоми вибору книжок у бібліотеці для читання на задану тему; **вміти** визначати орієнтовний зміст незнайомої книжки за основними її елементами, висловлюватися на тему: «Чим і чому цікавий цей твір?», самостійно осмислювати зміст прочитаних книжок, брати участь у колективному обговоренні питання, поставленого учителем, уважно і зацікавлено слухати товариша і доповнювати його відповідь.

Структура уроку позакласного читання на **основному етапі:**

- Робота з прочитаними книгами до уроку. Розширення і впорядкування читацького кругозору учнів за рахунок колективного досвіду (10 хв).
- Бесіда про героїв книг та їх авторів (25 хв).
- Доповнення, уточнення читацького досвіду дітей учителем (7 хв).
- Завдання додому (3 хв).

На 1-ому етапі уроку учитель перевіряє самостійну читацьку діяльність учнів. Можливі такі види контролю: почергове називання прочитаної книги, переказ її короткого змісту, аналіз виставки книг тощо.

На 2-му етапі вчитель має забезпечити участь кожного учня в обговоренні таких питань, які б спонукали дітей шукати відповіді в прочитаних книгах. *Найважливіші форми роботи:* фронтальна бесіда, індивідуальні звіти, групові виступи, бібліотечно-бібліографічні діалоги, читацький залік, картки тихого опитування.

Форми відповідей учнів: вибіркоче читання, короткий переказ окремих епізодів, читання віршів напам'ять, читання діалогів в особах, складання плану, підбір і об'єднання матеріалу на одну тему з різних літературних джерел.

Особливістю 3-го етапу є слово вчителя. Його мета – сприяти формуванню читацького становлення школярів. Учитель у своєму монолозі доповнює, уточнює літературний досвід учнів, коригує дитячі судження, розширює кругозір учнів новими літературними іменами, назвами книг тощо.

Специфікою 4-го етапу є те, що під час оголошення теми наступного уроку вчитель спрямовує увагу учнів на зміст майбутньої читацької діяльності, враховуючи читацькі можливості; з'ясовує, чим збагатить учнів нова тема, готує і обговорює з дітьми рекомендаційний плакат.

Показники успішної роботи вчителя на основному етапі такі: відсутність нечитаючих учнів у класі; чітке усвідомлення сюжету прочитаного, називання героїв, висловлювання ставлення до прочитаного; зіставлення будь-якої книги з темою дитячого читання і називання не менше 2-3 книг на кожну тему або прізвищ письменника.

На основному етапі головною метою є оволодіння мистецтвом самостійного читання школярами, збагачення свого розуму і почуттів; формування ставлення до книги як до суспільної цінності.

Читацька самостійність у 3-4 класах реалізується у таких видах діяльності:

1. Усвідомлення теми, мети читання без сторонньої допомоги і з огляду на власні потреби (для душі, в цілях самоосвіти).
2. Кваліфікований перегляд книг (уміння працювати з книгою).
3. Осмислене самостійне читання вибраної книги (з науково-пізнавальної – цікаві факти, логічні докази; із художньої літератури – яскраві образи, картини).

Доцільним є проведення варіативних уроків позакласного читання, а саме: урок – звіт, урок – зустріч, урок – ранок художнього читання, урок – семінар, урок вільного читання, урок – КВК, усний журнал, контрольнo– підсумковий урок.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття № 1

Тема: Програмне, навчально-методичне забезпечення курсу «Літературне читання»

План

1. Аналіз програми з літературного читання

1.1 Змістові лінії програми. Характеристика кожної змістової лінії програми

1.2 Програмні вимоги до рівнів сформованості читацької навички учнів на кінець року

2. Аналіз структури та основного змісту підручників «Літературне читання» для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (автор: В. О. Науменко; автор: О. Я. Савченко)

2.1 Висвітліть принципи побудови підручників

2.2 Порівняльний аналіз підручників «Літературне читання» (коло читання, методичний апарат, рубрики, ілюстративний матеріал, формування умінь працювати з твором, наявність творчих завдань).

2.3 Проаналізуйте відповідність підручників новій програмі

2.4 Проаналізуйте зміст підручника. Чи створено, на вашу думку, умови щодо формування світогляду, моральних якостей, пізнання навколишнього світу, розвитку емоційно-естетичної сфери читача?

3. Літературознавча пропедевтика на уроках літературного читання в початковій школі

Практичне заняття № 2

Тема: Дидактична структура уроку класного читання. Варіативність побудови уроків читання

(О. Я. Савченко, В. О. Науменко)

План

1. Типи уроків читання і вимоги до їх побудови. Варіативність побудови уроків читання (О. Я. Савченко, Науменко В. О.).

2. Методика проведення вправ на формування якостей читання: правильності, швидкості, усвідомленості, виразності читання

- а) Методика проведення вправ на формування правильності читання;
- б) Методика проведення вправ на формування швидкості читання;
- в) Методика проведення вправ на формування усвідомленості;
- г) Методика проведення вправ на формування виразності

3. Закон тріступневого сприймання художнього твору – від загального до конкретного і до нового узагальнення: «первинний синтез», «аналіз», «вторинний синтез». Основні етапи процесу роботи над художнім твором: «до читання твору», «під час читання», «після читання твору».

Завдання:

1. Законспектувати статті (п. 2, 4).
2. Підготувати конспект узагальнюючого уроку.

Література

1. Куріпка В. І. Ефективні методи і прийоми удосконалення навички читання // Початкове навчання та виховання. – 2005. – № 29–30. – С. 38–48.
2. Науменко В. О. Навчання вдумливого читання і розуміння художнього твору / В. О. Науменко // Початкова школа. – 2008. – № 7. – С. 50–51.
3. Науменко В. О. Урок читання в початкових класах / В. О. Науменко // Початкова освіта. – 2009. – № 43. – С. 3–5.
4. Коваль Ганна. Урок читання у початкових класах. Зміст та дидактична структура / Г. П. Коваль. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 80 с.

Практичне заняття № 3

Тема: Етапи роботи над художнім твором. Види аналізу художнього твору

План

1. Закон триступневого сприймання художнього твору (від загального до конкретного і до нового узагальнення: «первинний синтез», «аналіз», «вторинний синтез»).
2. Основні етапи процесу роботи над художнім твором: «до читання твору», «під час читання», «після читання твору».
3. Види аналізу художнього твору:
 - «услід за автором»,
 - пообразний,
 - проблемно-тематичний аналіз твору.
4. Визначення ідейно-тематичної основи твору.
5. Різні види переказу змісту твору.
6. Складання плану.

Література

1. Бондаренко О. Формування читацької компетентності молодших школярів / О. Бондаренко // Початкова школа : Науково-методичний журнал. – 2014. – № 5. – С. 6–8.
2. Мартиненко В. Оновлення змісту літературного читання у контексті компетентнісного підходу / В. Мартиненко // Початкова школа. – 2012. – № 10. – С. 20–25.
3. Науменко В. О. Літературне читання : підруч. для 2-го кл. / Віра Орестівна Науменко. – К. : Генеза, 2012. – 160 с.
4. Науменко В. О. Літературне читання : підруч. для 3-го кл. / Віра Орестівна Науменко. – К. : Генеза, 2013. – 178 с.
5. Науменко В. О. Уроки літературного читання в 2 класі: метод. посіб. для вчителя / Віра Науменко. – К. : Генеза, 2013. – 280 с.
6. Савченко О. Я. Літературне читання : підруч. для 2-го кл. / Олександра Яківна Савченко. – К.: Освіта, 2012. – 160 с.

7. Савченко О. Я. Літературне читання : підруч. для 3-го кл. / Олександра Яківна Савченко. – К. : Освіта, 2013. – 178 с.

8. Савченко О. Я. Я люблю читати: кн. з літ. читання: дод. до підруч. «Літературне читання» для 2-го кл. : навч. посіб. / О. Я. Савченко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 120 с.

Практичне заняття № 4

Тема: Методика вивчення творів різних жанрів

План

1. Методика роботи із казкою та легендою
 - 1.1 Жанрові особливості казки та легенди. Види казок.
 - 1.2 Спільні та відмінні ознаки легенди і казки.
 - 1.3 Вимоги програми до літературного читання легенд і казок.
 - 1.4 Місце казок та легенд у змісті підручників «Літературне читання»
 - 1.5 Розробка фрагментів уроків літературного читання легенд та казок.
2. Методика роботи із оповіданням
 - 2.1 Жанрові особливості оповідання
 - 2.2 Схема аналізу оповідання, в основі якого лежить вчинок
 - 2.3 Методика проведення бесід: вступної, аналітичної, узагальнюючої.
 - 2.4. Робота з ілюстраціями до оповідання.
3. Методика роботи над науково-пізнавальною статтею
4. Методика роботи з історичним нарисом у початкових класах

Література

1. Біденко В. В. Аналіз тексту твору на основі його багаторазового перечитування // Рідна школа. – 2000. – № 12. – С. 39–40.
2. Джежелей О. Диференційований підхід до формування навички читання / О. Джежелей // Початкова освіта. – 2002. – № 10. – С. 3.
3. Коваль Г.П., Іванова Л.І., Суржук Т.Б. Методика читання: навч. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 280 с.
4. Куріпта В.І. Ефективні методи і прийоми удосконалення навички читання / В. І. Куріпта // Початкове навчання і виховання. – 2005. – № 20 – С. 38–48.
5. Основи роботи над науково-художнім твором в початкових класах // Теорія та методика навчання та виховання: Збірник наукових праць. – Вип.4. – Харків: ХДПУ, 1999. – С.107–109.
6. Пархоменко Н. Методика роботи над словом, текстом на уроках читання // Початкова школа. – 2000. – №7. – С.44–48.
7. Савченко О. Я. Методика читання в початкових класах: посіб. для вчителя. – К.: Освіта, 2007. – 334 с.

Практичне заняття № 5

Тема: Методика вивчення творів різних жанрів

План

1. Методика роботи з віршами.
2. Методика роботи із байкою.
3. Методика роботи із прислів'ями, приказками, скоромовками, чистомовками, загадками

Завдання:

1. Підготувати конспекти уроку: (урок вивчення вірша, урок вивчення байки)
2. Розробити фрагменти уроків, у яких висвітлено роботу із прислів'ями, приказками, скоромовками, чистомовками, загадками

Література

3. Науменко В. О. Літературне читання : підруч. для 2-го кл. / Віра Орестівна Науменко. – К. : Генеза, 2012. – 160 с.
4. Науменко В. О. Літературне читання : підруч. для 3-го кл. / Віра Орестівна Науменко. – К. : Генеза, 2013. – 178 с.
5. Науменко В. О. Уроки літературного читання в 2 класі: метод. посіб. для вчителя / Віра Науменко. – К. : Генеза, 2013. – 280 с.
6. Савченко О. Я. Літературне читання : підруч. для 2-го кл. / Олександра Яківна Савченко. – К.: Освіта, 2012. – 160 с.
7. Савченко О. Я. Літературне читання : підруч. для 3-го кл. / Олександра Яківна Савченко. – К. : Освіта, 2013. – 178 с.
8. Куріпта В. І. Ефективні методи і прийоми удосконалення навички читання // Початкове навчання і виховання. – 2005. – № 20. – С. 38–48.
9. Методика викладання української мови: навч. посібник / За ред. С. І. Дорошенка. – К.: Вища шк., 1992. – С. 3–19.

Практичне заняття № 6

Тема: Уроки позакласного читання в початковій школі

План

1. Мета і завдання позакласного читання.
2. Етапи навчання самостійному читанню. Особливості роботи на підготовчому етапі навчання.
3. Уроки позакласного читання на початковому етапі навчання.
4. Уроки позакласного читання на основному етапі навчання.

Завдання:

1. Законспектувати статті (п. 3, 4).

Література

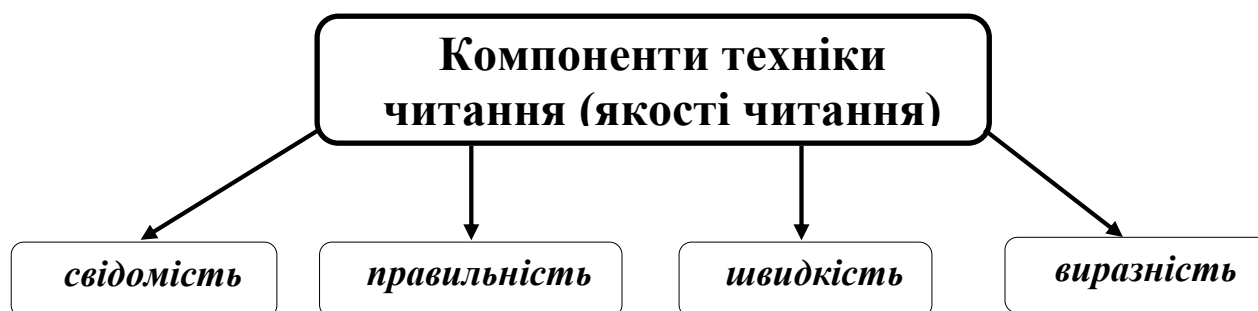
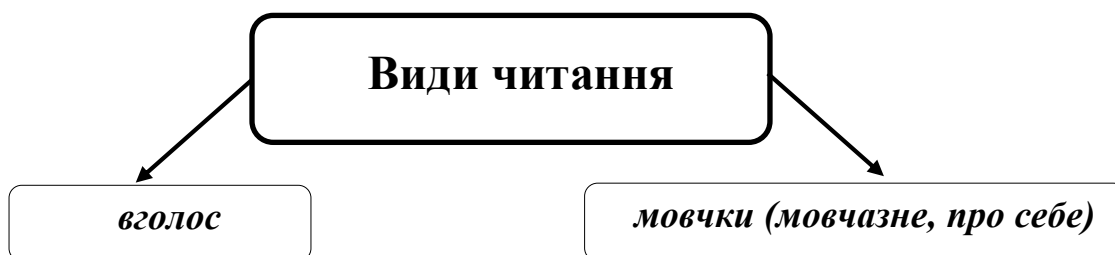
1. Ткачук Г. Твори Григора Тютюнника у духовному становленні молодшого школяра (Позакласне читання) / Г. Ткачук // Початкова школа. – 2012. – № 4. – С. 14–17.

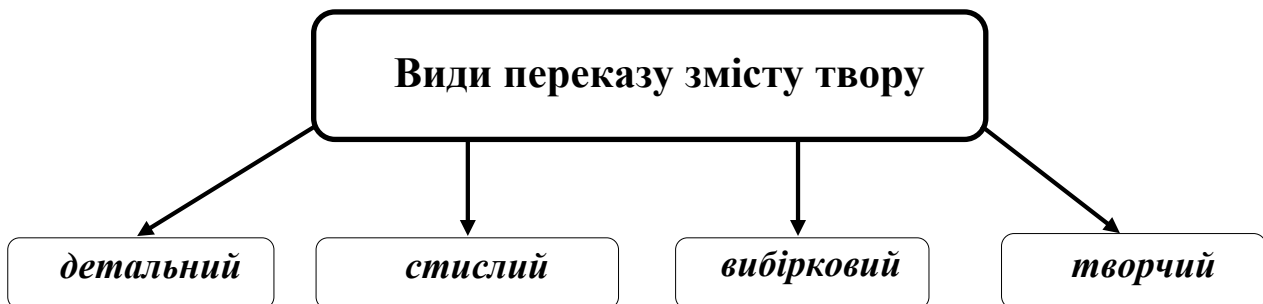
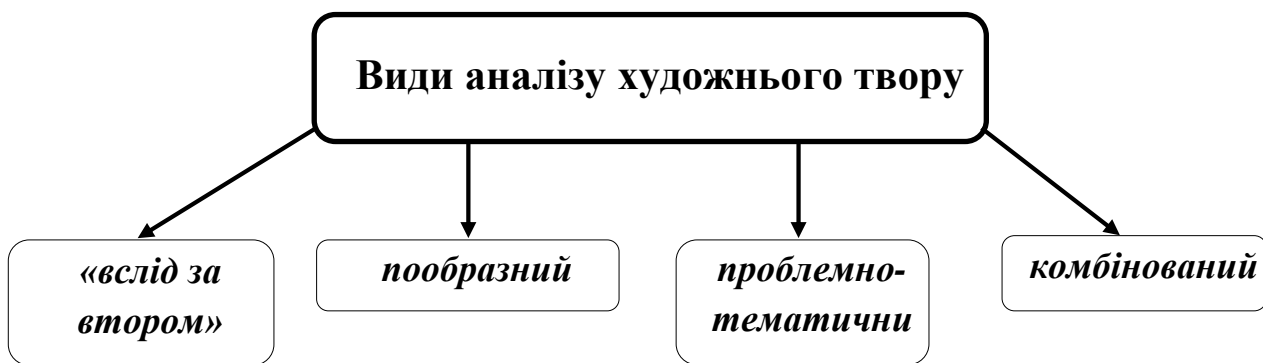
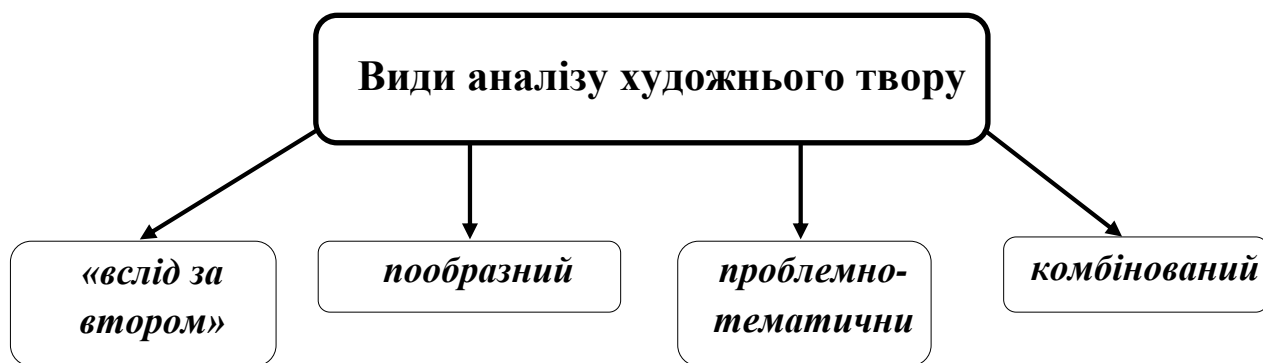
2. Ткачук Г. Уроки літературного читання за творами Лесі Українки як засіб формування читацької самостійності / Г.Ткачук // Початкова школа. – 2011. – № 2. – С. 20–25.

3. Трунова В. Методика позакласного читання в основний період / В. Трунова // Початкова школа. – 2012. – №7. – С. 51–57.

4. Трунова В. Методика позакласного читання в підготовчий і початковий періоди / В. Трунова // Початкова школа. – 2011. – № 10. – С. 20–23.

ОПОРНІ СХЕМИ

ФОРМИ Й ВАРІАНТИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Питання до іспиту

1. Літературне читання як навчальний предмет. Мета, завдання та принципи класного читання.
2. Типи уроків читання. Типи уроків класного читання. Вимоги до побудови уроків класного читання.
3. Види читання.
4. Форми читання.
5. Компоненти техніки читання (якості читання). Вправи на формування якостей читання.
6. Закон триступеневого сприймання художнього твору. Види робіт упродовж кожного етапу.
7. Види аналізу художнього твору.
8. Види переказу змісту твору.
9. Складання плану за змістом прочитаного.
10. Жанрові особливості казки. Типи казок. Види казок (відповідно до змісту). Методика роботи з казкою.
11. Методика роботи із легендою.
12. Методика роботи із оповіданням.
13. Методика роботи із науково-пізнавальною статтею.
14. Методика роботи з малюнком у початкових класах.
15. Методика роботи з віршами.
16. Методика роботи із байкою.
17. Методика роботи із прислів'ями, приказками.
18. Методика роботи із скоромовками, чистомовками, загадками.
19. Позакласне читання як тип уроку класного читання. Мета і завдання позакласного читання.
20. Система навчання самостійному читанню. Етапи навчання самостійному читанню. Особливості роботи на кожному етапі навчання.

Контрольна робота

I-варіант

Запитання і завдання

1. Назвіть типи уроків читання в початковій школі.
2. Назвіть типи уроків класного читання в початковій школі.
3. Назвіть види читання.
4. Назвіть форми читання.
5. Назвіть компоненти техніки читання.
6. Яка основна вимога до обох видів читання?
7. Надайте методичні рекомендації щодо мовчазного читання.
8. Висвітліть закон триступеневого сприймання художнього твору. Які види робіт доречні на кожному етапі?
9. Назвіть шляхи аналізу художнього твору.
10. Які етапи відсутні на узагальнюючому уроці?

II-варіант

Запитання і завдання

1. Назвіть форми читання.
2. Назвіть компоненти техніки читання.
3. Яка основна вимога до обох видів читання?
4. Надайте методичні рекомендації щодо мовчазного читання.
5. Висвітліть закон триступеневого сприймання художнього твору. Які види робіт доречні на кожному етапі?
6. Назвіть шляхи аналізу художнього твору.
7. Які етапи відсутні на узагальнюючому уроці?
8. Назвіть типи уроків читання в початковій школі.
9. Назвіть типи уроків класного читання в початковій школі.
10. Назвіть види читання.

III варіант

Запитання і завдання

1. Висвітліть закон триступеневого сприймання художнього твору. Які види робіт доречні на кожному етапі?
2. Назвіть шляхи аналізу художнього твору.
3. Які етапи відсутні на узагальнюючому уроці?
4. Назвіть форми читання.
5. Назвіть компоненти техніки читання.
6. Яка основна вимога до обох видів читання?
7. Надайте методичні рекомендації щодо мовчазного читання.
8. Назвіть типи уроків читання в початковій школі.
9. Назвіть типи уроків класного читання в початковій школі.
10. Назвіть види читання.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. У якому рядку правильно зазначено авторів підручників «Літературне читання» для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання?

- а) М. С. Вашуленко, С. І. Дорошенко;
- б) О. Я. Савченко, В.О. Науменко;
- в) В.О. Науменко, С. І. Дорошенко;
- г) Г. П. Коваль, О. Я. Савченко

2. У системі уроків класного читання виокремлюють такі типи:

- а) комбіновані уроки та контрольні уроки;
- б) урок вивчення нової теми та комбінований урок;
- в) урок вивчення нового твору та позакласне читання;
- г) уроки ознайомлення з новим твором та уроки узагальнення вивченого матеріалу

3. У якому рядку подано закон триступеневого сприймання твору?

- а) «первинний синтез», «аналіз», «вторинний синтез»;
- б) підготовча робота, аналіз твору, творчі завдання;
- в) зачин, основна частина, кінцівка;
- г) перше читання твору вчителем, читання твору учнями, відповіді на запитання

4. У якому рядку зазначено види аналізу художнього твору?

- а) простий, складний, комбінований;
- б) «услід за автором», пообразний, ідейно-тематичний, комбінований;
- в) аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний;
- г) близький до тексту, творчий, короткий

5. У якому рядку зазначено види переказу твору?

- а) простий, складний, комбінований;
- б) «услід за автором», пообразний, ідейно-тематичний, комбінований;
- в) аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний;
- г) детальний, стислий, творчий, вибірковий

6. У якому рядку вказано види читання?

- а) читання вголос та мовчки;
- б) індивідуальне читання та читання хором;
- в) вибіркоче читання та читання в особах;
- г) виразне читання та свідоме читання

7. У якому рядку вказано компоненти техніки читання (якості читання)?

- а) свідомість, правильність, швидкість, виразність
- б) швидкість, точність, свідомість, нормативність
- в) вголос, мовчки, хором, «ланцюжком»
- г) стисло, детально, творчо

8. Визначте, в якому з варіантів правильно зазначено типи уроків читання в початковій школі?

- а) урок вивчення нового твору та підсумковий урок;
- б) урок вивчення нового твору, комбінований, урок узагальнення та систематизації;
- в) урок класного читання та урок позакласного читання;
- г) урок вивчення нового твору та урок позакласного читання

9. Читання вголос переважає:

- а) у 1 класі;
- б) у 1–4 класах;
- в) у 1–2 класах;
- г) у 1–3 класах

10. Свідомим називаємо таке читання, коли:

- а) учень може переказати зміст прочитаного;
- б) учень швидко, без помилок читає текст;
- в) може напам'ять передати зміст прочитаного;
- г) учень може переказати зміст твору та висловити своє ставлення до прочитаного

11. Оберіть правильну схему читання й аналізу художнього твору:

- а) первинний синтез – аналіз – вторинний синтез;
- б) первинний синтез – вторинний синтез – аналіз;
- в) аналіз – первинний синтез – вторинний синтез;
- г) первинний синтез – аналіз – вторинний синтез – аналіз;

12. На етапі «первинного синтезу»:

- а) перший раз учні читають твір «ланцюжком»;
- б) відбувається перший етап аналізу твору;
- в) відбувається ознайомлення учнів зі змістом твору;
- г) учитель ставить перше запитання за змістом твору

13. На етапі перевірки першого сприймання:

- а) учитель пропонує декілька нескладних запитань щодо усвідомлення змісту твору;
- б) учитель з'ясовує, чи учні можуть визначити ідею твору ;
- в) учитель перевіряє наскільки діти усвідомили те, що хотів показати автор у цьому творі;
- г) учитель ставить низку запитань (5 –7) щодо усвідомлення дій та вчинків головних героїв

14. На етапі «аналізу» твору:

- а) вчитель знайомить дітей з новим твором; діти аналізують текст;
- б) вчитель проводить узагальнюючу бесіду за змістом твору
- в) учитель перевіряє наскільки діти усвідомили те, що хотів показати автор у цьому творі;
- г) діти читають текст (хором, індивідуально, «ланцюжком» тощо), відбувається аналіз твору

15. На етапі «вторинного синтезу»:

- а) пропонує дітям вивчити твір напам'ять;
- б) діти читають текст (хором, індивідуально, «ланцюжком» тощо), відбувається аналіз твору;

в) вчитель проводить узагальнюючу бесіду за змістом твору у межах якої з'ясує чи учні можуть визначити тему та ідею твору, висловити своє ставлення до прочитаного;

г) учитель ставить низку запитань (5 –7) щодо усвідомлення дій та вчинків головних героїв

16. Оберіть правильну методичну рекомендацію щодо роботи з казкою:

а) казкову ситуацію діти сприймають як гру, тому вчителю не варто підкреслювати, що казковий сюжет вигаданий;

б) дітям варто пояснити, що події у казці вигадані, вони не мають нічого спільного з реальним життям;

в) варто зосередити увагу учнів на тому, що саме вигадано у казці;

г) варто з'ясувати, що вигадано у казці, а що може відбуватися в реальності

17. У якому рядку правильно зазначено види казок:

а) казки про тварин, соціально-побутові, чарівні (фантастичні);

б) казки про людей, казки про тварин;

в) чарівні та соціально-побутові;

г) казки про людей, казки про тварин, соціально-побутові, чарівні, фантастичні

18. У якому рядку правильно зазначено типи казок:

а) народні та індивідуальні;

б) народні, дитячі та літературні;

в) народні та літературні (авторські);

г) народні, колективні, авторські

19. У якому рядку правильно зазначено структуру казки:

а) зачин, основна частина (повторення однотипних подій чи ситуацій), кінцівка;

б) основна частина (повторення однотипних подій чи ситуацій), кінцівка;

в) зачин, основна частина (повторення однотипних подій чи ситуацій);

г) зачин, основна частина (повторення однотипних подій чи ситуацій), кінцівка (мораль)

20. У чому полягає педагогічна цінність казки?

а) у тому, що діти легко усвідомлюють зміст казки;

- б) у тому, що перемагає добро, справедливість;
- в) в особливій структурі казки;
- г) у тому, що є вигадані герої

21. У якому рядку правильно висвітлено структуру байки?

- а) зачин, основна частина, кінцівка
- б) оповідна частина та висновок-повчання (мораль);
- в) зачин, основна частина, висновок-повчання (мораль);
- г) зачин, висновок-повчання (мораль)

22. У якому рядку правильно висвітлено значення поняття «нарис»?

- а) невеликий прозовий твір, сюжет якого заснований на певному (або кількох) епізоді з життя одного (кількох) персонажів;
- б) коротке переважно віршоване алегоричне оповідання, в якому закладено дидактичний зміст;
- в) оповідний художньо-публіцистичний твір, у якому зображено дійсні факти, події й конкретних людей;
- г) сюжетний художній твір, в основу якого покладено вигадані події, які сприймаються як реальні

23. У якому рядку правильно висвітлено значення поняття «казка»?

- а) невеликий прозовий твір, сюжет якого заснований на певному (або кількох) епізоді з життя одного (кількох) персонажів;
- б) коротке переважно віршоване алегоричне оповідання, в якому закладено дидактичний зміст;
- в) оповідний художньо-публіцистичний твір, у якому зображено дійсні факти, події й конкретних людей;
- г) сюжетний художній твір, в основу якого покладено вигадані події, які сприймаються як реальні

24. У якому рядку правильно висвітлено значення поняття «оповідання»?

а) невеликий прозовий твір, сюжет якого заснований на певному (або кількох) епізоді з життя одного (кількох) персонажів;

б) коротке переважно віршоване алегоричне оповідання, в якому закладено дидактичний зміст;

в) оповідний художньо-публіцистичний твір, у якому зображено дійсні факти, події й конкретних людей;

г) сюжетний художній твір, в основу якого покладено вигадані події, які сприймаються як реальні

25. У якому рядку правильно зазначено етапи навчання самостійному читанню?

а) підготовчий (1 клас), початковий (2 клас), основний (3–4 класи);

б) підготовчий (1 клас), основний (2–4 класи);

в) підготовчий (1 клас), основний (2–3 класи), заключний (4 клас);

г) початковий (1–2 клас), основний (3–4 класи)

26. У якому рядку слушно запропоновано види робіт на узагальнюючому уроці?

а) читання текстів, аналіз творів

б) словникова робота, аналіз текстів, самостійна робота;

в) вибіркоче читання, аналіз твору, узагальнююча бесіда,;

г) повторювально-узагальнюючі бесіди, вікторини, тести, самостійна робота

27. Які жанрові різновиди творів варто пропонувати учням початкової школи?

а) байка, балада, вірш, оповідання, новела, легенда, науково-пізнавальна стаття, нарис;

б) казка, байка, вірш, оповідання, легенда, науково-пізнавальна стаття, нарис;

в) новела, байка, вірш, роман, легенда, науково-пізнавальна стаття, нарис;

г) вірш, поема, роман, легенда, науково-пізнавальна стаття, нарис, драма;

28. У якому рядку правильно висвітлено методика роботи зі скоромовкою?

а) вчитель читає, учні повторюють декілька раз (кожен раз пришвидшують темп), вчитель перевіряє окремих учнів;

б) учні повторюють декілька раз (кожен раз пришвидшують темп);

в) вчитель читає декілька раз (кожен раз пришвидшує темп), потім у такий спосіб повторюють учні;

г) учні повторюють декілька раз (кожен раз пришвидшують темп), вчитель перевіряє окремих учнів

29. У якому рядку правильно висвітлено поняття «ідея художнього твору»?

а) провідна думка твору, ядро задуму автора (те, що хотів показати автор);

б) те, про що розповідається у творі;

в) вчинки головних героїв, характеристика дійових осіб;

г) те, що віддзеркалює назва твору

30. У якому рядку правильно висвітлено поняття «тема художнього твору»?

а) головні герої, про яких йдеться у творі;

б) коло подій, життєвих явищ, висвітлених у творі, та проблем, які потребують осмислення (те, про що розповідається у творі);

в) те, що віддзеркалює назва твору;

г) провідна думка твору, ядро задуму автора (те, що хотів показати автор)

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Формування ключових компетентностей на уроках літературного читання в початковій школі
2. Формування літературознавчих понять на уроках літературного читання в початковій школі
3. Методи навчання читанню: історичний та сучасний аспекти
4. Інтерактивні методи навчання на уроках літературного читання
5. Використання технології ситуативного моделювання на уроках літературного читання
6. Формування навичок швидкого читання учнів початкової школи
7. Формування навичок правильного читання учнів початкової школи
8. Формування навичок свідомого читання учнів початкової школи
9. Формування навичок виразного читання учнів початкової школи
10. Етапи роботи з художнім твором в початковій школі
11. Види аналізу художнього твору на уроках читання
12. Види переказу: методика роботи в початковій школі
13. Методика роботи з оповіданнями в початковій школі
14. Методика роботи з казками в початковій школі
15. Методика роботи з легендами в початковій школі
16. Методика роботи з віршами в початковій школі
17. Методика роботи з байками в початковій школі
18. Методика роботи з науково-пізнавальною статтею в початковій школі
19. Методика роботи з історичним малюнком в початковій школі
20. Методика роботи з п'єсою-казкою в початковій школі
21. Методика роботи з загадками, прислів'ями, приказками та скороговками в початковій школі
22. Літературні ігри на уроках читання в початковій школі
23. Узагальнюючі уроки як форма систематизації знань учнів початкової школи
24. Урок позакласного читання як форма керівництва самостійним дитячим читанням
25. Формування читацької самостійності молодших школярів на основному етапі позакласного читання

ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Мета ІНДЗ: самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріплення і практичне застосування знань із навчального курсу.

Зміст ІНДЗ: практична робота, яка виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих упродовж лекційних, практичних занять та самостійного опрацювання тем з навчального курсу.

Завдання:

1. Проаналізувати та надати коротку характеристику одного з українських букварів, за яким відбувалося навчання грамоти протягом 1946—1969 рр.

2. Підготувати повідомлення про нові посібники з методики навчання української мови та літературного читання в початковій школі (2015–2017).

3. Скласти бібліографічний покажчик статей журналу «Початкова школа» (2012–2017) відповідно до певної теми кожного кредиту.

4. Підготувати проект (Тема: З досвіду вчителів початкової школи м. Миколаєва (України)).

5. Підготувати презентації:

5.1 Твори українських письменників XVIII – XIX століття у дитячому читанні (Т. Шевченко, І. Франко, Л. Українка, Б. Грінченко, М. Коцюбинський)

5.2 Дитяча література I половини XX століття

5.3 Дитяча література II половини XX століття

5.4 Твори зарубіжних письменників XIX століття для дітей

5.5 Твори зарубіжних письменників XX століття для дітей

СЛОВНИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ПОНЯТЬ

Байка – коротке, переважно алегоричне оповідання, у якому закладено дидактичний (повчальний) зміст. Складається з оповідної частини та висновку повчання.

Вірш – ліричний або ліро-епічний твір, організований згідно з законами віршування певного історичного періоду; елемент ліричного мовлення в літературному творі.

Загадка – жанр фольклору, дотепне запитання, здебільшого у віршованій формі, що передбачає відповідь на нього.

Ідея твору – це головна думка твору про висвітлені в ньому життєві явища (ядро задуму автора).

Казка – це вид художньої прози, що походить від народних оповідей. Здебільшого коротка розповідь про фантастичні події та вигадані персонажі. Для казок характерна сталість структури та композиційних елементів (зачин, основна частина, кінцівка), конкретне групування дійових осіб, відсутність розгорнутих описів природи та побуту.

Композиція – побудова літературного твору, тобто певна послідовність (яка є доречною, на думку автора), відповідно до якої розгортаються події, з'являються персонажі.

Легенда – усне народне оповідання про чудесну подію, що сприймається як реальна. На відміну від казок легенди не мають традиційних та прикінцевих формул, традиційного чергування подій. В основі легенд покладено здебільшого біблійні сюжети.

Ліричний герой (у ліричному творі) – автор, безпосередньо присутній у роді героя.

Література – це різновид мистецтва, що віддзеркалює дійсність через художні образи, створює нову художню реальність; результат творчого процесу автора, який зафіксовано в межах відповідного тексту.

Літературний герой – це виразник сюжетної лінії, яка розкриває зміст художнього твору.

Міфи – це вигадані розповіді, які передають уявлення наших предків про всесвіт, природу, богів тощо.

Мотив – це тема ліричного твору. У процесі аналізу літературного твору вживають термін «мотив», а не «тема».

Нарис – оповідний художньо-публіцистичний твір, у якому зображено дійсні факти, події й конкретних людей. За обсягом наближений до невеличкого оповідання, новели.

Оповідання – невеликий прозовий твір, сюжет якого заснований на певному (або кількох) епізоді з життя одного (або кількох персонажів).

Приказка – стійкий вислів у формі синтаксично завершеного речення, у якому подано образну характеристику певного явища.

Прислів'я – стійкий вислів у формі синтаксично завершеного речення, у якому узагальнено суспільний досвід.

Притчі – повчальні алегоричні оповіді, у яких хронологічно послідовне зображування подій і пригод підпорядковане моралізаційній частині твору.

Сюжет – один із найважливіших компонентів композиції, через які розкриваються конфлікт та характери персонажів.

Тема твору – це коло життєвих подій, явищ, які висвітлено у творі. Це пов'язано з певною проблемою, яка потребує осмислення. Тема – це узагальнена основа змісту твору (те, про що в цілому йдеться у творі).

Художній образ – це конкретна і водночас узагальнена картина людського життя, що створена за допомогою вимислу й має естетичне значення. У кожному (навіть невеликому творі) не один а декілька образів. Основними є образи персонажів. Допоміжні: образи картини природи (пейзажі), образи-речі, образи емоції (ліричні мотиви).

ЛІТЕРАТУРА

Навчальні та навчально-методичні посібники

1. Методика викладання української мови : навчальний посібник / За ред. С. І. Дорошенка. – К. : Вища школа, 1992. – 398 с.
2. Науменко В. О. Уроки літературного читання в 2 класі : метод. посіб. для вчителя / Віра Науменко. – К. : Генеза, 2013. – 280 с.
3. Науменко В. О. Особливості нової програми «Літературне читання» (у порівнянні з програмою 2006 року) / В. О. Науменко // Учитель початкової школи. – 2012. – № 1. – С. 26–27.
4. Науменко В. О. Уроки літературного читання в 3 класі : метод. посіб. для вчителя / Віра Науменко, Леся Харітоненко. – К. : Генеза, 2014. – 272 с.
5. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах : посіб. для вчителя / О. Я. Савченко. – К. : Освіта, 2007. – 205 с.

Статті з науково-методичного журналу «Початкова школа»

1. Білоножко Ю. Орієнтовні тематичні тестові контрольні роботи з літературного читання у 2 класі / Ю. Білоножко // Початкова школа. – 2016. – № 4 – С. 21–24.
2. Бондаренко О. Формування читацької компетентності молодших школярів / О. Бондаренко // Початкова школа : Науково-методичний журнал. 2014. – № 5. – С. 6–8.
3. Вашуленко О. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів на уроках літературного читання / О. Вашуленко // Початкова школа. – 2017. – № 8. – С. 20–24.
4. Геврик Г. Мандрівка казковими стежинами / Г. Геврик // Початкова школа. – 2016. – № 6 – С. 12–14.
5. Гнатишина С. Розвиток літературних компетентностей на уроках-проектах з використанням методу кольорових капелюхів Едварда де Боно (4 клас) / С. Гнатишина // Початкова школа. – 2017. – № 11. – С. 20–21.

6. Єгупова В. Урок літературного читання у 3 класі / В. Єгупова // Початкова школа. – 2017. – № 9. – С. 18–21.
7. Іщенко І. Іван Франко «Лисичка та Журавель» / Іщенко І. // Початкова школа. – 2016. – № 8 – С. 26–27.
8. Коваленко Л. Формування ключових компетентностей на уроці літературного читання в 3 класі / Л. Коваленко // Початкова школа. – 2017. – № 1. – С. 8–9.
9. Ковальова В. Інтегрований урок літературного читання та природознавства у 3 класі. / В. Ковальова // Початкова школа. – 2016. – № 5 – С. 7 – 9.
10. Коряченко Л. Ця чарівна книжкова країна / Л. Коряченко // Початкова школа. – 2017. – № 3. – С. 32–34.
11. Лагола І. Формування в учнів навичок структурно-сміслового аналізу художнього тексту на прикладі творів І. Андрусика / І. Лагола, Л. Свиріпа // Початкова школа. – 2017. – № 12. – С. 18–22.
12. Лапіна А. Лінгвістичний аналіз тексту – запорука розуміння художнього твору учнями початкових класів / А. Лапіна, В. Плювака // Початкова школа. – 2017. – № 2. – С. 17–18.
13. Мартиненко В. Оновлення змісту літературного читання у контексті компетентнісного підходу / В.Мартиненко // Початкова школа. – 2012. – №10. – С. 20–25.
14. Мартиненко В. Читацька діяльність молодших школярів: сучасні тенденції розвитку / В. Мартиненко // Початкова школа. – 2017. – № 8. – С. 16–19.
15. Мартинюк О. Урок літературного читання для 3 класу відповідно до оновленого кола читання / О. Мартинюк // Початкова школа. – 2017. – № 5. – С. 6–8.
16. Марченко Н. КЛЮЧ до читання / Н. Марченко // Початкова школа. – 2016. – № 5 – С. 3 –37.

17. Митник О. Розвиток пізнавальної сфери особистості молодшого школяра на уроках літературного читання / О. Митник, С. Швець, Г. Буряк // Початкова школа. – 2016. – № 11. – С. 13–18.
18. Митник О. Розвиток пізнавальної сфери особистості молодшого школяра на уроках літературного читання / О. Митник, С. Швець, Г. Буряк // Початкова школа. – 2016. – № 12. – С. 15–19.
19. Митник О. Розвиток пізнавальної сфери особистості молодшого школяра на уроках літературного читання / О. Митник, С. Швець, Г. Буряк // Початкова школа. – 2017. – № 1. – С. 10–15.
20. Митник О., Швець С., Буряк Г. Розвиток пізнавальної сфери особистості молодшого школяра на уроках літературного читання / О. Митник, С. Швець, Г. Буряк // Початкова школа. – 2017. – № 2. – С. 18–21.
21. Міцкан Т. Прищеплення доброти і милосердя під час вивчення творів Лесі Українки / Т. Міцкан // Початкова школа. – 2017. – № 2. – С. 22–24.
22. М'ястківська С. Інтегрований урок (читання і природознавство) (2 клас) / С. М'ястківська // Початкова школа. – 2016. – № 2. – С. 13 – 15.
23. Полєвікова О. Нова українська школа: відчуваемо, думаємо, діємо / О. Полєвікова // Початкова школа. – 2017. – № 4. – С. 13–14.
24. Савченко О. Літературне читання: інтерактивні методи і прийоми / О. Савченко // Початкова школа. – 2017. – № 4. – С. 34–39.
25. Савченко О. Методика роботи з ілюстративним матеріалом на уроках літературного читання / О. Савченко // Початкова школа. – 2016. – № 12. – С. 4–9.
26. Савченко О. Розвиток творчої діяльності учнів на уроках літературного читання / О. Савченко // Початкова школа. – 2016. – № 8. – С. 10–14.
27. Савченко О. Розуміння молодшими школярами літературних творів: сутність процесу і засоби формування / О. Савченко // Початкова школа. – 2017. – № 8. – С. 6–11.
28. Савченко О. Щоб книга увійшла у життя дитини: вітчизняний і зарубіжний досвід / О. Савченко // Початкова школа. – 2016. – № 5. – С. 22 – 26.

29. Співак Б. Урок позакласного читання, 4 клас / Б. Співак, І. Базарницька // Початкова школа. – 2017. – № 5. – С. 9–11.
30. Тетеріна О. Урок позакласного читання в проєктній діяльності молодших школярів / О. Тетеріна // Початкова школа. – 2016. – № 2. – С. 19 – 20.
31. Ткачук Г. Твори Григора Тютюнника у духовному становленні молодшого школяра (Позакласне читання) / Г. Ткачук // Початкова школа. – 2012. – № 4. – С. 14 – 17.
32. Ткачук Г. Роль і місце дитячої книжки у розвитку творчої особистості дитини-читача / Ткачук Г. // Початкова школа. – 2016. – № 5. – С. 27–30.
33. Ткачук Г. Уроки літературного читання за творами Лесі Українки як засіб формування читацької самостійності / Г. Ткачук // Початкова школа. – 2011. – № 2. – С. 20–25.
34. Трояновська Г. Театралізація – дійовий метод формування життєвих компетенцій особистості учня / Г. Трояновська // Початкова школа. – 2016. – № 7. – С. 14–15.
35. Трунова В. Методика позакласного читання в основний період / В. Трунова // Початкова школа. – 2012. – № 7. – С. 51–57.
36. Трунова В. Методика позакласного читання в підготовчий і початковий періоди / В. Трунова // Початкова школа. – 2011. – № 10. – С. 20–23.
37. Фалько Я. До 900-річчя пам'ятки «Поучення» Володимира Мономаха / Я. Фалько // Початкова школа. – 2016. – № 5 – С. 49–50.
38. Федотенко С. Урок з літературного читання у 4 класі / С. Федотенко // Початкова школа. – 2017. – № 12. – С. 23–23.
39. Чабайовська М. З історії українського книгодрукування / М. Чабайовська // Початкова школа. – 2017. – № 11. – С. 4–7.
40. Чабайовська М. Перевірка та оцінювання сформованості аудіативних умінь учнів на уроках літературного читання в початковій школі / М. Чабайовська, С. Шароварко // Початкова школа. – 2017. – № 2. – С. 25–28.
41. Чістякова В. Робота над словом (Урок з літературного читання для учнів 2 класу) / В. Чістякова // Початкова школа. – 2016. – № 6 – С. 9–11.

**Навчально-методичне забезпечення для учнів початкової школи з курсу
«Літературне читання»**

1. Мартиненко В.О. Літературне читання. Робочий зошит : навч. посіб. для учнів 2 кл. / В. О. Мартиненко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 80 с.
2. Науменко В. О. Зошит з літературного читання до підручника «Літературне читання» : навч. посіб. для 2-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Віра Науменко. – К. : Генеза, 2013. – 96 с.
3. Науменко В. О. Літературне читання : підруч. для 2-го кл. / Віра Орестівна Науменко. – К. : Генеза, 2016. – 160 с.
4. Науменко В. О. Літературне читання : підруч. для 3-го кл. / Віра Орестівна Науменко. – К. : Генеза, 2015. – 176 с.
5. Науменко В. О. Літературне читання : підруч. для 4-го кл. / Віра Орестівна Науменко. – К. : Генеза, 2016. – 176 с.
6. Науменко В. О. Особливості змісту навчально-методичного комплексу з літературного читання в другому класі (авт. В. О. Науменко) / В. О. Науменко // Шкільний бібліотечно-інформаційний центр. – 2013. – № 5. – С. 75–92.
7. Савченко О. Я. Літературне читання : підруч. для 2-го кл. / Олександра Яківна Савченко. – К. : Освіта, 2013. – 160 с.
8. Савченко О. Я. Літературне читання : підруч. для 3-го кл. / Олександра Яківна Савченко. – К. : Освіта, 2013. – 192 с.
9. Савченко О. Я. Літературне читання : підруч. для 4-го кл. / Олександра Яківна Савченко. – К. : Освіта, 2016. – 192 с.
10. Савченко О. Я. Я люблю читати: кн. з літ. читання: дод. до підруч. «Літературне читання» для 2-го кл. : навч. посіб. / О. Я. Савченко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 120 с.

ДЛЯ НОТАТОК

